

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
Зав. кафедри
«___» _____ 20__ р.

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр» на тему:
**«Полікультурна компетентність майбутніх учителів англійської мови
як чинник подолання учнями культурного шоку»**

Студентки факультету іноземних мов
спеціальності 014 «Середня освіта. Мова
і література (англійська)»
освітнього ступеня «Магістр»
Яковлевої Дар'ї Костянтинівни
Науковий керівник:
Яблоков Сергій Володимирович
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри англійської філології
Рецензент:
Зьома Наталія Олександрівна, директор
КЗ «Маріупольська загальноосвітня
школа І-ІІІ ступенів №10 Маріупольської
міської ради»
Затверджені наказом Маріупольського
державного університету від «28» лютого
2020 року № 210.

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«___» _____ 20__ р.

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Освітній ступінь «Магістр»
Шифр та назва спеціальності 014 «Середня освіта»,
спеціалізація 014.02 «Мова і література (англійська)»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
англійської філології
к.філ.н., доцент Федорова Ю.Г.
«03» грудня 2019 р.

(підпис)

ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Яковлевої Дар'ї Костянтинівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи – **«Полікультурна компетентність майбутніх учителів англійської мови як чинник подолання учнями культурного шоку».**

Керівник роботи. Яблоков С.В., к.пед.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Затверджені наказом Маріупольського державного університету від «28» лютого 2020 року № 210.

2. Строк подання студентом роботи – 01 червня 2020 р.

3. Вихідні дані до роботи:

Мета – теоретично обґрунтувати та перевірити вплив полікультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови на подолання учнями культурного шоку.

Об'єкт – навчально-виховний процес у закладах загальної середньої освіти.

Предмет – фахова підготовка майбутніх учителів англійської мови.

4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити):

Розділ 1. Теоретичні засади формування полікультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови

Розділ 2. «Культурний шок» та соціально-культурна адаптація людини

Розділ 3. Вплив полікультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови на подолання учнями культурного шоку

5. Дата видачі завдання – 03 грудня 2019 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Підготовка вступу	01 лютого 2020	
2.	Підготовка Розділу 1 та висновків до нього	02 березня 2020	
3.	Підготовка Розділу 2 та висновків до нього	01 квітня 2020	
4.	Підготовка загальних висновків	15 квітня 2020	
5.	Оформлення списку використаних джерел	01 травня 2020	
6.	Оформлення додатків	15 травня 2020	
7.	Підготовка статті за темою роботи	01 грудня 2020	

Студент _____
(підпис)

Яковлева Д.К.
(прізвище та ініціали)

Науковий керівник роботи _____
(підпис)

Яблоков С.В.
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ..	10
1.1. РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	10
1.2. ПОЛІКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ, ЇЇ ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА.....	19
1.3. ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗМІСТУ ПРЕДМЕТУ «АНГЛІЙСЬКА МОВА» В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ.....	30
Висновки до розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2	
«КУЛЬТУРНИЙ ШОК» ТА СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ ЛЮДИНИ.....	41
2.1. СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРНИЙ ШОК».....	41
2.2. УМОВИ ТА ЧИННИКИ ПОДОЛАННЯ УЧНЯМИ КУЛЬТУРНОГО ШОКУ.....	49
Висновки до розділу 2.....	61
РОЗДІЛ 3	
ВПЛИВ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА ПОДОЛАННЯ УЧНЯМИ КУЛЬТУРНОГО ШОКУ.....	65
Висновки до розділу 3.....	82
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86
ДОДАТКИ.....	96

ВСТУП

Актуальність теми. На поточному етапі розвитку нашої держави відбуваються соціальні, економічні, суспільно-політичні зміни, які впливають на ставлення людей до інших держав, до освіти та культури. Сучасна економічна та культурна ситуація потребує від людини вміння організовувати взаємовигідний діалог з усіма суб'єктами загального життєвого простору, вибудовувати гуманітарні, міжкультурні взаємини з представниками різних культур, країн, етносів і націй. Поточні події сьогодення не залишають сумнівів, що якість української вищої освіти – це питання національної безпеки.

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті визначено головну мету, яка полягає у створенні умов для особистісного розвитку та творчої самореалізації кожного громадянина України, формуванні покоління, здатного навчатися впродовж усього життя, створювати та розвивати цінності громадянського суспільства; здатності консолідації української нації, інтеграції України в європейський і світовий простір як конкурентноспроможної держави. Велику роль у розв'язанні цих завдань відіграє вчитель. Тому важливою умовою модернізації освіти є підготовка педагогічних кадрів.

Головна мета діяльності вищих навчальних закладів – підготовка компетентного, творчого та досвідченого фахівця, орієнтованого на особистісний і професійний саморозвиток, здатного здійснювати професійну діяльність, спрямовану на формування освітніх і духовно-культурних потреб на демократичних і гуманістичних засадах, в умовах полікультурного освітнього середовища, здатного бути конкурентоспроможним фахівцем.

При контакті з чужою культурою відбувається знайомство з новими соціальними та матеріальними цінностями, вчинками людей, які залежать від картини світу, ціннісних уявлень, норм і умовностей, форм мислення, властивих чужої культурі. Такі зустрічі нерідко призводять до проблем і

конфліктів, зумовлених нерозумінням цієї культури. Це безпосередньо стосується й дітей. Їхнє розуміння навколишнього світу не є повністю сформованим, а лише знаходиться на етапі формування. Тож будь-які, навіть незначні, зміни можуть впливати на психічний стан дитини.

Головною причиною культурного шоку є відмінність культур. Кожна культура виробила безліч символів і образів, стереотипів поведінки, за допомогою яких людина може автоматично діяти в різних ситуаціях. Коли людина опиняється в умовах нової культури, звична система орієнтації стає неадекватною, оскільки вона ґрунтується на інших уявленнях про світ, інших нормах і цінностях, стереотипах поведінки і сприйняття. Саме розчарування в адекватності власної культури, усвідомлення її неуніверсальності стає причиною шоку, так як в умовах своєї культури людина не віддає собі звіт, що в неї є ця прихована, невидима частина культури. Тож головне завдання компетентного вчителя — адекватно оцінити ситуацію та допомогти учневі якомога швидше подолати культурний шок та адаптуватися в нових умовах.

У зв'язку з цим, процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів англійської мови має включати в себе розвиток полікультурної компетентності та вивчення методів та засобів подолання культурного шоку в учнів під час уроків англійської мови.

Останнім часом дослідники (Я. Болюбаш, Г. Бордовский, А. Вербицкий, А. Глузман, Р. Гришкова, О. Мархева та інші) все частіше вдаються до розгляду питань професійної підготовки майбутнього вчителя. Питання компетентнісного підходу висвітлені в працях В. Байденка, Н. Бібік, А. Бичок, А. Вербицького, І. Зимньої, В. Кравцова, В. Лугового, Р. Мільруда, О. Овчарук та інших. Формуванню полікультурної компетентності, як складової фахової компетентності майбутнього вчителя, присвячені праці Г. Абіббуллаєвої, В. Баркасі, О. Березюк, Н. Величко, Н. Гончаренко, В. Кузьменко, Г. Філіпчука, та інших. Питання культурного шоку та умов його подолання висвітлені в доробках І. Голуб, Л. Смоліной, З. Умеровой та інших. Однак теоретичні розробки щодо впливу полікультурної

компетентності майбутнього вчителя іноземної мови на подолання учнями культурного шоку представлені недостатньо.

Таким чином, прогалини у розробці даної проблеми, а також її важливість з огляду на потреби часу і визначили актуальність теми нашої кваліфікаційної роботи **«Полікультурна компетентність майбутніх учителів англійської мови як чинник подолання учнями культурного шоку»**.

Об'єктом нашого дослідження є навчально-виховний процес у закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – фахова підготовка майбутніх учителів англійської мови.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та перевірці впливу полікультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови на подолання учнями культурного шоку.

Відповідно до мети нами були поставлені наступні **завдання**:

- 1) здійснити теоретичний аналіз наукових джерел щодо висвітлення проблеми формування полікультурної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови;
- 2) визначити сутність понять «полікультурна компетентність» та «культурний шок»;
- 3) розкрити зміст і компонентну структуру поняття «полікультурна компетентність майбутніх учителів англійської мови»;
- 4) здійснити теоретичний аналіз наукових джерел щодо визначення поняття «культурний шок»;
- 5) визначити роль полікультурної компетентності вчителів англійської мови у подоланні учнями культурного шоку;
- 6) розробити план уроку англійської мови та позакласного заходу, спрямованих на реалізацію теми нашої кваліфікаційної роботи.

Для досягнення поставленої нами мети й виконання завдань нами було використано комплекс методів дослідження, а саме: *аналіз* наукової та

науково-методичної літератури, наукових праць, з метою з'ясування розробленості досліджуваної проблеми; *порівняння*, з метою теоретичного обґрунтування структури полікультурної компетентності; *узагальнення*, з метою визначення загального поняття; *систематизація*, для виявлення та теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування полікультурної компетентності.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що, після уточнення сутності понять «полікультурна компетентність майбутніх учителів англійської мови» та «культурний шок», конкретизації їх змісту та взаємозв'язку, ми актуалізували питання впливу полікультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови на подолання в учнів культурного шоку.

Практичне значення дослідження полягає у розробці та впровадженні уроку англійської мови та позакласного заходу, однією з головних цілей яких є подолання культурного шоку в учнів.

Результати дослідження можуть також стати основою для поглиблення знань практикуючих вчителів, що прагнуть знайти нові підходи у своїй діяльності для підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

Апробація результатів роботи. Основні положення й результати дослідження було представлено у статті Яковлева Д.К. Полікультурна компетентність майбутніх учителів англійської мови як чинник подолання учнями культурного шоку. *Vox philologi*. Збірник наукових статей. Випуск 9 / за заг. ред. к. філол.н. Назаренко Н.І. – Маріуполь: МДУ, 2020. – С. 140- 150, а також обговорювалися під час участі у конференціях у тезах Яковлева Д.К. Професійне вдосконалення педагога у контексті концепції нової української школи. Мови та літератури у полікультурному суспільстві: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції молодих вчених та здобувачів вищої освіти (13 листопада 2020 р.) / за заг. ред. к.філол.н., доцента Федорової Ю.Г. – Маріуполь : МДУ, 2020. – С. 53-54.

Логіка нашого дослідження, мета і завдання зумовили наступну **структуру кваліфікаційної роботи**: вступ, три розділи, що мають 5 підрозділів, висновки, список використаних джерел і додатки. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 112 сторінок, з них 80 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

1.1. Реалізація компетентнісного підходу в закладах вищої освіти України

Через те, що сучасне суспільство розвивається в інформативному ключі, виникає необхідність в розробці єдиної загальнодержавної стратегії у галузі освіти, яка буде орієнтована на формування і розвиток у учнів життєво необхідних навиків існування в інформаційному суспільстві. Для постійного розвитку, освіта – це процес і результат впровадження та розвитку людських рис – знань, умінь, навичок, відношень, рис особистості, компетентностей, які забезпечують постійне підвищення рівня життєдіяльності.

Перед Українською системою освіти стоїть завдання виховати громадянина, який буде спроможний пристосуватись до гнучкої зміни способів і форм життєдіяльності, в той самий час формування ключових компетентностей, які б відповідали основним видам діяльності громадянина, є актуальним завданням навчально-виховного процесу вищого навчального закладу.

Основними напрямками культурної політики України, які спонукають українських освітян втілювати принципи полікультурності в освітньовиховний процес є:

- проголошення, гарантування, державна підтримка культурної самобутності кожного народу, що дає можливість всебічного розвитку людини, мобілізує кожен народ, кожен соціальну групу до засвоєння елементів інших культур;
- встановлення контактів з традиціями й цінностями інших народів;
- збереження та захист культурної спадщини кожного народу;

- створення соціальних культурних умов, що полегшують, стимулюють і гарантують інтелектуальну творчість, без жодної дискримінації будь-якого характеру;
- забезпечення передачі об'єктивної інформації про культурні події та досягнення в сфері культури в різних країнах;
- уникання будь-яких форм нерівності й підкорення, а також заміни однієї культури іншою [40, с. 51].

Як наслідок, проблеми полікультурності активно почали вивчати у ХХ столітті. Так, зокрема науковці О. Хижна, І. Соколова, О. Івашко, С. Тішуліна, Я. Гулецька, О. Грищенко, Н. Гончаренко, Є. Мягка, Г. Абіббулаєва, О. Ковальчук, М. Сорока, Н. Якса, О. Гуренко які засвідчують актуальність таких понять як “полікультурна компетентність”, “полікультурний простір”, “міжкультурна взаємодія”, “діалог культур”, “толерантність”.

На думку О. Ковальчук, метою полікультурної освіти є:

- формування ціннісного відношення до етнічної культури та її історії;
- створення полікультурного середовища як основи для взаємодії особистості з елементами інших культур;
- формування здібностей до особистісного культурного самовизначення;
- формування людини, здатної до активної і ефективної життєдіяльності в багатонаціональному культурному середовищі, що має розвинуте почуття поваги до інших культур, що вміє жити у злагоді з людьми різних національностей, рас, вірувань і переконань.

До основних завдань полікультурної освіти відносяться:

- формування уявлень про культуру і розмаїття культур через залучення до культурних цінностей народів;
- формування позитивних ціннісних орієнтацій особистості у відношенні до культури, яка вивчається;
- виховання толерантного ставлення до культурних відмінностей, подолання негативних етно-соціальних стереотипів;

- розвиток вмінь та навичок продуктивної взаємодії з носіями різних культур завдяки міжкультурній комунікації [52, с. 56-58].

Згідно з твердженням академіка В. Кременя [58, с. 4-11], постає питання необхідності змін функцій навчального процесу в освітніх закладах різних рівнів, який, як правило, був зорієнтований на отримання та інколи творче засвоєння переліку знань тими, хто навчається. Окрім засвоєнням базових знань перед сучасними закладами освіти постає завдання навчити навчатися, розвинути потребу та спроможність навчатись впродовж життя. Актуалізується ще одна функція навчального процесу – навчити молодь користуватися отриманими знання у своїй практичній діяльності – професійній, громадсько-політичній, побутовій та ін.

Освітній процес у системі загальної середньої і професійної вищої освіти будувався на дедуктивній основі відповідно принципу «знання – уміння – навички». Але основна увага приділялася засвоєнню знань. Вважалося, що сам процес засвоєння знань впливає на розвиток та сприяє виникненню жаги до отримання нових знань, саме в процесі навчання відбувається формування необхідних умінь і навичок. Проте в умовах такої системи актуалізовувалась проблема від'єднання знань від уміння їх застосовувати. Вважалося, що учням достатньо надати міцні фундаментальні знання, використовуючи які, вони будуть успішними у професійній діяльності. Через це створилася ситуація, коли після отримання вищої освіти з'являлась велика кількість спеціалістів з фундаментальними знаннями, але виникала нестача кваліфікованих, практико-орієнтованих кадрів.

Сучасна економіка та роботодавці орієнтовані на кадри, знання та навички яких набагато перевищують за рівнем освіти більшість випускників як середньої, так і вищої школи. Тож, з цього можна зрозуміти, що для успішної професійної діяльності більш значущими й ефективними є не розрізнені знання, а узагальнені вміння, які виявляються в здатності вирішувати життєві та професійні проблеми, здібності до іншомовного спілкування, підготовка у сфері інформаційних технологій та ін.

Цю проблему, на нашу думку, може вирішити компетентнісний підхід – спрямованість педагогічного процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Як результат цього процесу буде сформована загальна компетентність людини, що є сукупністю ключових компетентностей, – інтегрована характеристика особистості. Впровадження та використання даного підходу сприяє подоланню традиційних когнітивних орієнтацій професійної освіти, приводить до нового її змісту, методів і технологій.

На думку сучасних педагогів, саме набуття життєво важливих компетентностей може дати людині можливість орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти. Компетентнісно зорієнтований підхід до формування змісту освіти став новим концептуальним орієнтиром шкіл зарубіжжя і породжує безліч дискусій як на міжнародному, так і на національному рівнях різних країн.

Як зазначає у своєму дослідженні І. Бургун, компетентнісний підхід зумовлений стрімким соціальним, технологічним і політичним розвитком світу, який вимагає від майбутнього педагога володіння певними якостями і вміннями, а саме: бути гнучким, мобільним, уміти презентувати себе на ринку праці; використовувати знання як інструмент для розв'язання життєвих проблем; володіти комунікативною культурою; вміти здобувати, аналізувати інформацію, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення; бути здатним до різних альтернатив, запропонованих сучасним життям). Крім цього Болонська угода передбачає запровадження загальноєвропейських кваліфікаційних стандартів, в основі яких покладено компетентнісний підхід, за яким студенти мають отримувати ключові компетенції для формування професійно-педагогічних навичок [19, с. 7].

А. Вербицький зазначає, що компетентнісний підхід дозволяє ліквідувати розрив між когнітивним, діяльнісним і особистісним рівнями розвитку майбутнього фахівця. Він припускає формування такого нового

змісту освіти, який би не зводився лише до його знаннєво-орієнтованого компоненту, а охоплював би цілісний індивідуальний досвід вирішення майбутніми фахівцями життєвих і професійних проблем, виконання функцій, соціальних та професійних ролей на підставі здобуття відповідних компетенцій [25, с. 13-15].

Компетентнісний підхід передбачає оновлення змісту, форм і методів навчання як концептуальну основу, що в умовах інтеграції української системи вищої освіти у європейський та світовий соціокультурний простір є актуальним і може успішно використовуватися як методологічна основа. Особливо важливим він виявляється в умовах підготовки фахівців, здатних діяти в умовах постійних соціальних трансформацій

Розглянемо деякі трактування поняття “компетентність”:

1. здатність приймати рішення і нести відповідальність за їх реалізацію при виконанні функціональних обов’язків (Г. Данилова) [38, с. 16];
2. єдність знань, навичок та відносин у процесі професійної діяльності, що визначається вимогами посади, конкретної ситуації та бізнес-цілями організації (І. Зимня) [46, с.43];
3. комбінація особистісних якостей та властивостей (Л. Мітіна) [67, с. 68];
4. не тільки професійні знання, навички і досвід у спеціальності, але і ставлення до справи, визначені (позитивні) схильності, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати знання й уміння, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці у конкретній робочій ситуації (Н. Ничкало) [70, с. 200];
5. інтегральна якість особистості, яка проявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання і соціалізації та орієнтовані на самостійну і успішну участь у діяльності (Г. Селевко) [89, с. 138];
6. мобільність знання в сукупності з гнучкістю методу та критичністю мислення (М. Чошанов) [102, с. 105];

7. підготовленість до здійснення певної професійної діяльності та наявність професійно важливих якостей фахівця, які сприяють цій діяльності (В. Ягупов) [106, с. 3-8].

Компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, оскільки ґрунтується на особистості учня та може бути реалізованим і перевіреном тільки в процесі виконання конкретним учнем певного комплексу дій. Він потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі, яка існує об'єктивно, для «усіх» учнів, на суб'єктивні надбання одного учня, які можна виміряти.

Компетентнісний підхід акцентує увагу на результатах освіти, причому як результат освіти розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти у різних проблемних ситуаціях [101, с. 55-61]. Наразі можна виокремити три моделі оцінювання ефективності освіти :

- з огляду на зміст: ключовим є те, що викладається: навчальний план, який передбачає, що його складові дадуть усе необхідне тим, хто навчається. А ці знання можуть бути пристосовані та реалізовані у майбутній професії;
- з огляду на навчальний процес: реальні явища і процеси, які відбуваються протягом навчання, підлягають аналізу;
- з огляду на результати: цей принцип спрямований на аналіз набору компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень та ін.), котрими оволоділи учні.

Причина чому потрібно включити компетентний підхід в систему освіти – це зміни в системі освіти, яка наразі є сукупністю цінностей, установок, технічних засобів та ін., характерних для членів конкретного суспільства. Завдяки компетентному підходу реалізується результативно-цільову спрямованість освіти, тож це є важливою перевагою над іншими традиційними та інноваційними підходами бо саме цього наразі не вистачає сучасній системі.

Судячи з робіт світових науковців, головною метою сучасної освітньої системи є набуття учнями знань, умінь і навичок спрямованих на вдосконалення їхніх компетентностей, що б сприяло інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формувало в них здатності швидко реагувати на запити часу та бути завжди спроможними підлаштовуватись до нових умов. Тож наразі важливо мати розуміння самого поняття компетентності, володіння інформацією щодо конкретних компетентностей і вміти ставити задачі, які мають бути досягнуті наприкінці навчання.

Згідно з працями І.О. Зимньої [46, с. 34-42] можна виділити три основних етапи становлення компетентнісного підходу в освіті:

- Перший етап (60–70-ті роки ХХ ст.), для якого характерне впровадження поняття «компетенція» і створенням передумов розмежування понять «компетенція» і «компетентність».
- Другий етап (70–90-ті роки ХХ ст.) – теоретичне і практичне використання вказаних категорій у навчанні мови, спілкування, а також за для аналізу професіоналізму фахівців в керівництві, управлінні та менеджменті.
- Третій етап (90-ті — до сьогодні), характерно вивчення та дослідження компетентності як освітньої наукової категорії та впровадженням компетентнісного підходу в практику освітньої діяльності.

Компетентнісний підхід має дві визначальні категорії – «компетенція» і «компетентність» та їх співвідношення одна до одної. Існує багато трактувань цих понять, що вказує на відсутність одностайного підходу до їх розуміння [86, с. 52-56].

Поняття «компетентність» походить від латинського дієслова *competere* (добиватися, спільно досягати; підходити, відповідати чомусь), від якого утворений дієприкметник *competens* (той, що добився, відповідний, той, що підходить). Сміслові поле даних слів описує як внутрішні характеристики індивідуума, так і його відповідність заданим умовам навколишнього світу [45, с.75-78].

Компетенція – це інтегрований результат опанування змістом загальної середньої освіти, який виражається в готовності учня використовувати засвоєні знання, уміння, навички, а також способи діяльності у конкретних життєвих ситуаціях для розв'язання практичних і теоретичних задач. Поняття компетентність можна розглядати під різними кутами:

- як ступінь вираженості у людини наявного досвіду у професії в рамках компетенції конкретної посади;
- як доскональне, глибоке знання своєї професії, сутності виконуваної справи, засобів і способів досягнення поставлених цілей;
- як низку чи перелік знань, що дозволяють мати професійне судження про щось;
- як рису особистості менеджера, державного службовця, спеціаліста, що складається зі здатності адекватно оцінювати ситуацію, приймати правильні рішення і досягати поставленого результату;
- як наявність досвіду і знань, які є необхідними для продуктивної діяльності в обраній предметній сфері.

Науковець О.І. Пометун [82, с. 256] визначає компетентність як набори знань, умінь, навичок, спроможностей і ставлень, структурованих спеціальним шляхом, що дозволяють майбутньому спеціалісту визначити або ідентифікувати, і розв'язувати незалежно від контексту проблеми, що є характерними для певної професії.

Г. Селевко [89, с. 138-143] визначає поняття «компетенція» як «...освітній результат, який виявляється в підготовленості випускника, у реальному володінні ним методами та засобами діяльності, у можливостях справлятися з поставленими завданнями; форма поєднання знань, умінь та навичок, яка дозволяє ставити і досягати мети в перетворенні довкілля». А компетентність, на його думку, – це «...інтегральна здатність особистості, яка виявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання і соціалізації та орієнтовані на самостійну і успішну участь у діяльності».

Дж. Равен [84, с. 6] розтлумачив поняття «компетентність» як своєрідну здатність людини, яка є необхідною для ефективної трудової діяльності та виконання конкретних завдань в обраній предметній сфері. Ця здатність передбачає наявність у людини як загальних так і вузькоспеціальних знань, специфічних предметних навичок, способів мислення, розуміння відповідальності за свої дії.

Підхід Ю.В. Варданяна [20, с. 301] розглядає поняття «компетенція» та «компетентність» як різнорівневі. Компетенція – це особливі можливості виконання людиною соціальних, державних і особистісних повноважень у певному виді діяльності. Поняття компетентність він розглядає у широкому та вузькому сенсі. У широкому сенсі компетентність розуміється як ступінь соціальної та психологічної зрілості людини, що передбачає певний рівень психічного розвитку особистості, психологічну готовність до певного виду діяльності, що дозволяє людині успішно існувати і функціонувати в суспільстві та інтегруватися в нього. У вузькому сенсі компетентність розглядається як діяльнісна характеристика, як міра залученості людини в діяльність, що передбачає певну світоглядну спрямованість особистості, ціннісне ставлення до діяльності та її предметів.

А. Маркова виокремлює у структурі професійної компетентності такі компоненти:

- *спеціальний* – володіння власне професійною діяльністю на досить високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток;
- *соціальний* – володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, співробітництвом, а також прийнятими в цій професії прийомами професійного спілкування, соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці;
- *особистісний* – володіння прийомами особистісного самовираження та саморозвитку засобами протистояння професійним деформаціям особистості;

- *індивідуальний* – володіння прийомами самореалізації і розвитку індивідуальності у межах професії, готовність до професійного зростання, вміння раціонально організувати свою працю без перевантажень [31, с. 6-18].

Ми вважаємо, що компетенція – це мета освіти взагалі, в той час як компетентність – ступінь, міра, повнота її досягнення конкретною людиною. Компетентність, на нашу думку, поєднує в собі особисті знання та досвід, які взаємопов'язані мотивацією та цінностями особистості. Як результат цього поєднання ми маємо пізнавальні та практичні вміння, які дозволяють судити про рівень компетентності особи.

Компетентнісний підхід визначає результативно-цільову спрямованість освіти, що, на нашу думку, є його безперечною перевагою над іншими традиційними та інноваційними підходами. Компетенція – це ціль освітньої діяльності, а компетентність – міра, ступінь, повнота її досягнення конкретним суб'єктом освітньої діяльності. Кінцевим результатом навчання є сформованість компетентностей людини, перенесення акцентів з рівня знань суб'єктів навчання на їх уміння використовувати інформацію для вирішення практичних проблем.

Обґрунтування змісту та дослідження механізмів формування компетентностей різних рівнів є перспективними напрямками наших подальших досліджень.

1.2. Полікультурна компетентність майбутніх учителів англійської мови, її зміст та структура

Полікультурність (eng — multiculturalism) в сучасних наукових студіях вважається загальносвітовим феноменом [109, р. 169]. Навколишнє середовище швидко набуває характеристик, які перетворюють її в мультикультурний конгломерат. Просторово-часові відстані між країнами стають дедалі коротшими, завдяки стрімкому розвитку інформаційних

технологій, навіть ті країни та області, які раніше не мали достатнього рівня наукового та технологічного розвитку, сьогодні мають доступ до найсучасніших світових надбань.

Точною ознакою особистості, що відкрита до розуміння несхожості культур, є полікультурність, яку можна розтлумачити як особливий системотворчий компонент у структурі особистості, її якість, яка передбачає визнання різноманітності культурного простору та здатність до взаємодії між різними культурами.

Полікультурну компетентність ми розуміємо як здатність особистості до розуміння та сприйняття рівноцінності інших культурних уподобань, принципів та традицій, а це, в свою чергу, передбачає знання закономірностей функціонування полікультурного простору, а також навички та уміння міжкультурної взаємодії, толерантне відношення до представників різних мовних, релігійних, культурних та інших уподобань.

При цьому проблема глобалізації соціокультурного простору, міграційні, макроекономічні процеси, прагнення України увійти в європейський простір, визнана національна різноманітність України зумовлює потребу внесення коригувань до змісту програми навчання іноземної мови, враховуючи зміст цього предмета через введення ще одного структурного компоненту — полікультурної компетентності, яка на світовому рівні визнана однією з ключових життєвих компетентностей [38, с. 12-15; 40, с. 54; 44, с. 352].

На думку Н. Якси, полікультурний зміст професійної педагогічної підготовки містить у собі завдання, які відповідають вимогам особистісноорієнтованої освіти, а саме:

- розвиток міжкультурної компетентності у кожного суб'єкта професійної підготовки – представника тієї або іншої культури (формування образу своєї культури, її основних цінностей, вироблення рефлексивного відношення до культурних феноменів);

- формування позитивних “Я — і Ми концепцій” у всіх суб'єктів професійної підготовки;
- формування полікультурних цінностей і навичок міжкультурної взаємодії (ціннісного відношення, вмінь і реального досвіду взаємодії з представниками інших культур, обміну цінностями, ідеями і встановлення рівноправних відносин);
- досягнення оптимальних для кожного індивіда та його культурної ідентичності результатів, а також оптимального розвитку й інтеграції культури в контексті професійної підготовки;
- формування перспективи існування і взаємодії різних культур у процесі професійної підготовки;
- набуття досвіду міжкультурної комунікації (у тому числі подолання міжкультурних протиріч і конфліктів) як основа визначення успішних життєвих і професійних стратегій [107, с. 58].

У світовій педагогіці поняття «полікультурність» поширилось у другій половині ХХ ст. Сутністю його є співіснування декількох культур, жодна з яких не є основною. Першими розпочали втілювати ідеї полікультуралізму як ідеологію існування суспільства ті країни, в яких спостерігались масові імміграційні процеси (Канада, США, Австралія), та країни, що стали полікультурними внаслідок колонізаторського минулого. На поточний час політика полікультуралізму впроваджується в європейські країни дуже активно, вони по суті залишаються монокультурними, проте на теренах яких існує полікультурне суспільство, країни з історично визначеним глибинними культурними розбіжностями (Польща, Іспанія, країни пострадянського простору та ін.). Проте питання полікультурності в освіті, розкриття змісту поняття “полікультурність”, що ґрунтується на ідеях гуманізму, толерантності, взаєморозуміння, науковці почали вивчати досить давно.

Необхідність та актуальність формування в майбутніх учителів англійської мови полікультурного компоненту професійної компетентності пов'язана з тим, що на початку ХХІ століття все більш гостро постає

проблема гармонійного співіснування й продуктивної співпраці людей різних націй, віросповідань, прибічників різних стилів життя, представників різних культур, – тобто проблема діалогу культур. Тенденції розвитку світового співтовариства свідчать про те, що в глобальному масштабі найкращим шляхом до прогресу людства є інтеграція на рівні споживання, виробництва, формування національної самосвідомості, розвитку міжкультурних зв'язків. «Багато людей сприймають культуру ідентичності у мультиполярному просторі не як дещо гарантоване, а як суперечливе і процесуальне. Водночас сприймання розбіжностей між культурами веде до необхідності міжкультурного діалогу» [88, с. 372].

Реалізація засад полікультурності потребує реформування системи вищої педагогічної освіти взагалі, її правової бази, перегляд особливостей, організації, характеру та методик викладання більшості дисциплін. При цьому вважаємо, що практично реалізує процес розвитку полікультурності як системотворчої якості особистості саме предметна галузь, адже потенційні можливості дисциплін, яким навчають у вищих навчальних закладах, в контексті визначених проблем дійсно великі. Найбільш, на наш погляд, такі можливості є у гуманітарних предметів, світової літератури, іноземних мов, культурології, головним завданням цих предметів є знайомство учнів з найкращими зразками світової культурної спадщини.

Необхідність формування цієї компетентності у майбутніх вчителів англійської мови перш за все зумовлена необхідністю вчителя бути координатором ціннісного розвитку учнів в цілому та змістом предмета, що викладається, зокрема. Через те, що володіння іноземною мовою включає в себе не тільки обізнаність у мовних, мовленнєвих механізмах, знання культурних особливостей країни, мова якої вивчається. Важливим є розуміння та прийняття унікальності та рівноцінності цієї культури за допомогою використання порівняльних змістових технологій соціокультурного контексту. Тож увесь процес навчання іноземної мови

веде, по-перше, до пізнання культури, мова якої вивчається, а по-друге, до поглиблення знань про культуру власного народу через осмислення чужої.

Сучасний освітньо-культурний процес у вищих навчальних закладах вимагає забезпечення та розвиток умов для кросс-культурної діяльності та урахування в процесі інкультурації молоді культурного простору сучасності, рушійної сили культури в процесі саморозвитку. Таким чином, європейська інтеграція сприяє розширенню професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи та надає нові можливості для їхньої самореалізації в умовах полікультурного освітнього простору, в умовах якого на сучасному етапі спостерігається взаємодія та взаємовплив соціумів, націй, їхніх мов, поглядів, звичаїв та стереотипів. Необхідність взаєморозуміння та міжкультурних контактів україномовних громадян спонукають до визначення, пізнання та аналізу культурних розбіжностей [85, с. 59-61].

Процес залучення до кросс-культурної діяльності відбувається через знайомство з культурними звичаями, нормами поведінки, етнічними особливостями. В умовах такої взаємодії відбувається формування культурного світогляду, сприйняття культурних цінностей. дослідженню цього питання зараз висвітлено в працях Р. Гестеланда, В. Гудікунста, Д. Джаспарса, З. Кіма, М. Кірча, Н. Холдена, Е. Холла; процес формування кросс-культурної компетентності вивчають у своїх роботах Н. Алмазова, М. Байрам, В. Дороз, М. Ернст. У цих роботах зокрема зазначено, що розвиток взаємодії між представниками українськомовного та іншомовного суспільства для збагачення власного досвіду, продуктивної праці, запровадження полікультурної компетентнісної парадигми в умовах вищих навчальних закладів, зміна акцентів у освітньому процесі на культурологічний напрямок сприятимуть розширенню полікультурного світогляду та формуванню діалогічних навичок у кросс-культурній взаємодії. Як зазначає О. Пальчикова, реалізація кросс-культурного підходу сприяє стиранню культурно-мовних меж між народами, налагодженню повноцінного діалогу культур [71, с. 22].

Процес формування полікультурної компетентності студентів може бути успішним за таких дидактичних умов: забезпечення інтеграції полікультурної інформації з основним програмним матеріалом навчальних предметів; забезпечення взаємозв'язку навчальної та позанавчальної діяльності в процесі формування полікультурної компетентності.

Перша виділена дидактична умова має реалізовуватись під час навчальної діяльності, вона передбачає забезпечення зв'язку полікультурної інформації з основним програмним матеріалом навчальних предметів. Щоб забезпечити цей зв'язок, необхідно проаналізувати нормативні документи, теорію та практику освіти. Такий аналіз здійснила Т. Поштарьова, що дало змогу виокремити п'ять моделей введення національно-регіонального компоненту в зміст загальної освіти, але ці моделі є універсальними й можуть використовуватися для введення полікультурної інформації до змісту освіти, а саме:

- міжпредметна модель — передбачає розподіл відповідної інформації з усіх навчальних предметів;
- модульна модель — реалізується за допомогою включення до навчальних дисциплін гуманітарного циклу спеціальних тем (модулів), що відображає полікультурну інформацію;
- монопредметна модель - передбачає поглиблене вивчення студентами етнічної культури, рідної мови, історії, географії країни (регіону) на заняттях зі спеціально виділених для цієї мети навчальних предметів;
- комплексна модель реалізується у вигляді інтегративних курсів, у яких окремі аспекти національної культури можуть бути подані у взаємозв'язку історії та краєзнавства тощо;
- доповнювальна модель передбачає ознайомлення з етнокультурною інформацією в ході позакласних і позашкільних заходів.

Виходячи із цього, у процесі навчальної діяльності можна реалізовувати міжпредметну, модульну, монопредметну, комплексну модель введення полікультурної інформації до змісту освіти, що може бути

досягнуто через навчальні предмети, інтегровані курси, факультативи, спеціальні модулі, теми занять, спеціальні прийоми, методи й методологічні підходи, що посилюють полікультурну специфіку. Але аналіз як базового навчального плану загальноосвітнього навчального закладу, так і розроблених на його основі типових навчальних та робочих планів дав змогу стверджувати, що на сьогодні серед переліку предметів інваріативної й варіативної складових частини не має жодного предмета, який би передбачав цілеспрямоване формування полікультурної компетентності студентів.

Отже, формування професійної компетентності майбутніх вчителів англійської мови, які були б здатні до роботи в полікультурному просторі, до впровадження полікультурності світогляду учнів зумовлює пошук шляхів вирішення проблеми підготовки якісно нового складу педагогічних кадрів на засадах культурологічного, полікультурного підходів до освіти. Потенційними шляхами такого оновлення можуть стати:

1. оновлення змісту освітньої програми в системі вищої освіти;
2. впровадження моделі розвитку професійної компетентності майбутніх вчителів української мови з урахуванням полікультурного компоненту;
3. полікультурна та культурологічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів до роботи з майбутніми вчителями англійської мови;
4. кореляція навчальних програм вищих навчальних закладів в контексті набуття полікультурності, майбутньої професійної діяльності учнів спеціальності іноземної мови в полікультурному просторі;
5. активізація пізнавально-пошукової діяльності майбутніх учителів шляхом освоєння новітніх педагогічних технологій навчання.

Отже, пріоритетами у процесі професійного навчання майбутніх вчителів англійської мови мають стати не лише спрямованість на предметну та методичну підготовку, що, зрозуміло, є напрочуд важливою в професійній діяльності будь-якого вчителя, але й особистісні світоглядні орієнтири, суб'єктивні якості, такі як діалогічність, толерантність, демократичність,

широка культурологічна освіченість майбутнього вчителя англійської мови, що в результаті є запорукою продуктивної роботи в умовах полікультурного середовища. Взаємодія та взаємозв'язок культур поступово стає головним у різних сферах нашого життя. Та найважливішим він є для формування пріоритетів розвитку сучасної освіти. По перше, це формування в учнів толерантності відносно інших людей, їхніх звичок, традицій, національних цінностей тощо; по друге – гуманітаризація освіти, а саме необхідність оволодіння іноземними мовами.

«Сучасна концепція іншомовної освіти базується на інтегрованому навчанні мові та культурі країни, мова яких вивчається, на діалозі рідної та іноземної культур. Мета такої освіти навчання мови – через культуру, культури – через мову, формування *homo moralis*: людини із совістю, що розрізняє добро і зло, має високі, стійкі моральні орієнтири, якими керується у своїй діяльності» [72, с. 45].

Останнім часом чисельність європейців, що володіють двома чи трьома іноземними мовами значно збільшилася. Багатокультурне й багатомовне європейське співтовариство однією з найбільш важливих цілей сучасної освіти вважає обов'язкове знання іноземних мов кожною молодою людиною. Рада Європи зазначила в заключній доповіді проекту, що навчання іноземної мови є необхідною для європейської громади, за для полегшення вільного пересування людей, інформації та ідей в Європі, щоб будувати взаєморозуміння та сприйняття культурного й мовного розмаїття в багатомовній та багатокультурній Європі та виховати повагу до національного самовизначення [114, р. 174].

Усе це свідчить про те, що однією з пріоритетна для сучасної школи повинна стати полікультурна освіта, насамперед здійснювати яку повинні компетентні вчителі з полікультурним мисленням. Полікультуризм в освіті передбачає «побудову освіти за принципом культурного плюралізму, визнання рівноцінності та рівноправності всіх етнічних і соціальних груп, які складають суспільство, недопустимості дискримінації людей за ознаками

національної чи релігійної приналежності, статі чи віку» [53, с. 136; 59, с. 69]. Особливе місце в цьому процесі належить вчителю іноземних мов через те, що в специфіці його предмета закладені змістові можливості полікультурної освіти.

Ми вважаємо, що до необхідних принципів здійснення полікультурної освіти майбутніх учителів англійської мови можна віднести такі:

- орієнтація на обов'язкове полікультурне й полілінгвальне навчання;
- новий комунікативно-діяльнісний підхід до мовної освіти під час вивчення мов, вивчення як інструменту спілкування, засобу міжкультурної взаємодії;
- порівняння досягнень матеріальної та духовної культур людства;
- з ціллю полікультурної освіти залучення найсучасніших технологій до розвитку засобів масової комунікації.

На нашу думку, ознаками сформованості полікультурного компоненту професійної компетентності є:

- світосприйняття учнів повністю сформоване;
- розуміння себе як носія національних цінностей;
- усвідомлення взаємозалежності між собою та всіма людьми;
- розвинута комунікативна культура учнів, а саме: знання етики спілкування та взаємодії з людьми, з іншими поглядами, віросповіданням, з представниками інших культур;
- толерантність, релігії, повага до мови, культури різних націй.

Через те, що метою підготовки майбутніх учителів англійської мови є комплексна реалізація виховної, практичної, освітньої та розвиваючої цілей, маємо розглянути, які зміни мають відбуватися протягом реалізації в умовах полікультурної освіти. Так, виховна мета може бути інтерпретована з наступних позицій:

- направленість на гуманізацію мислення;
- навчання у формі взаємодії культур;

- розвиток взаєморозуміння й толерантності щодо різних культур, спроможності ставитися до всіх з повагою;
- заінтересованість в контакті з різними культурами.

Дефініція освітньої мети може бути доповнена глибшим засвоєнням культури рідної країни та народу через зіставлення з іншою культурою та взаємодію з нею, а також розширенням соціального, мовного та інтелектуального горизонту учнів.

Розвиваюча ціль полікультурно спрямованого навчання передбачає:

- розвиток спроможності занурюватись в культуру країни, мова якої вивчається, протягом зіставлення культурних, суспільних і мовних реалій;
- використовувати соціокультурний фон для розуміння й тлумачення соціокультурних елементів;
- мати розуміння щодо залученості до національного і світового суспільства;
- вміння висловлювати власну точку зору;
- вдосконалення здатності орієнтуватися в ціннісних категоріях власної та чужої культури.

Ми вважаємо, що до практичних завдань навчання англійської мови з метою формування полікультурного компоненту професійної компетентності учнів можна віднести, в першу чергу, такі:

- формування знань про культуру писемного та усного спілкування мовою, яка вивчається;
- розвиток розуміння лінгвістичної та лінгвокраїнознавчої різноманітності іноземної мови задля здатності здійснювати формальне та неформальне спілкування;
- вивчення правил офіційної та неофіційної мовленнєвої поведінки іноземною мовою;
- розуміння понять про еквівалентну і безеквівалентну лексику;

- формування та розширення навичок використання іноземної мови з метою міжкультурного спілкування;
- набуття вміння широко описувати свою культуру іноземною мовою;
- здобуття навичок самонавчання за допомогою дистанційних засобів навчання іноземних мов (у тому числі спілкування з представниками інших культур через систему Інтернет).

Тож, протягом вивчення іноземних мов у майбутніх учителів необхідно формувати не тільки мовну та мовленнєву компетенції, але й інтеркультурну компетенцію, а саме вміння реагувати та співіснувати у визначеному ситуативному контексті засобами іноземної мови зі спрямованістю своєї мовленнєвої поведінки на іноземного адресата із урахуванням соціокультурних особливостей країни, мова якої вивчається. Це допоможе сформувати полікультурний компонент професійної компетентності учнів.

Ми впевнені, що вчитель іноземної мови, так само як і вчителі інших гуманітарних наук, має бути підготовлений до ведення діалогу у шкільному середовищі, розуміти та усвідомлювати його як багатокультурне, з метою навчання учнів засобами іноземної мови приймати активну участь у взаємодії культур, більш детально познайомитись з власною культурою та навчитися поважати та цінувати особливості будь-якої культури. Діяльність сучасного вчителя іноземної мови передбачає створення умов для розвитку поліцентричності світогляду учнів засобами предмета. Отже, ефективність цієї діяльності залежатиме від рівня сформованості в них полікультурної компетентності.

Саме тому формування полікультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови, як тих, хто має сформувати нову генерацію учнів, є напролюд важливим компонентом їхньої майбутньої професійної діяльності та відповідає компетентнісно зорієнтованому вектору системи вищої освіти сьогодні. Звісно, визнана полікультурність українського суспільства сама по собі не є запорукою формування відповідних умінь та якостей майбутнього вчителя іноземної мови до професійної діяльності в полікультурному

просторі і потребує системного підходу та відповідним чином розроблених технологій прищеплення таких умінь у процесі професійного становлення.

1.3. Дидактичний потенціал змісту предмету «англійська мова» в процесі формування полікультурної компетентності майбутніх учителів

Принцип навчання – вихідне положення призначене визначати стратегію і тактику навчання. Принцип можна розглядати в 2-х планах: теоретичному та практичному (для використання в якості правил, вимог проведення навчання іноземних мов). В основі навчання іноземної мови як і будь-якого предмета лежать дидактичні принципи.

Дидактичні принципи – принципи, виховного навчання (розвитку самодіяльності учня в самодіяльності процесу навчання).

Принцип свідомості пов'язаний з використанням рідної мови і його роллю у володінні мови на початковому етапі. В процесі навчання цей принцип повинен реалізовуватися в цілеспрямованому сприйнятті і осмисленні досліджуваних явищ, їх творчої переробки, подальшого застосування.

Загально дидактичний принцип активності. досягнення свідомості пов'язаний з активністю, можливий в тому випадку, якщо кожен є активним учасником навчального процесу.

Виділяють інтелектуальну (за допомогою проблемних питань), емоційну (небайдуже ставлення до навчання), мовну активність (активне мовна поведінка)

Принцип наочності. Наочність – спеціально організований показ мовного матеріалу і його вживання в мові, щоб допомогти учням в його розумінні, засвоєнні, використанні.

Принцип доступності та посильності – навчання повинно здійснюватися на рівні можливості учнів, щоб вони не відчували труднощів це негативно складається на ставленні до предмету, мотивації.

Принцип міцності – виражається в тому, що вводяться в пам'ять слова, словосполучення, повинні в ній утримуватися, щоб учень міг витягти з неї (творче застосування, яскраве вручення матеріалу).

Принцип індивідуалізації (індивідуальний підхід) – природні дані учнів, потреби, можливості.

Основними компонентами структури полікультурної компетентності є: полікультурна грамотність, уміле використання знань, умінь і навичок полікультурності у педагогічній діяльності. О. Щеглова розглядає полікультурну компетентність у структурі таких компонентів:

- когнітивному – опанування культурно-історичного досвіду, володінням цінностями світової культури;
- ціннісно-мотиваційному, а саме готовності майбутнього фахівця до реалізації міжкультурної комунікації;
- діяльнісно-поведінковому – здатність вирішувати професійні завдання шляхом взаємодії із носіями різних етнокультурних властивостей.

Основні положення, які закладені у систему формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя англійської мови, можна сформулювати наступним чином:

- опанування студентами теоретичного матеріалу стосовно культурних традицій інших народів світу під час аудиторної та поза аудиторної діяльності;
- створення освітнього середовища в умовах вищого навчального закладу для формування полікультурної спрямованості особистості студента;
- цілеспрямованість та єдність стратегії підготовки у полікультурному контексті;

- практична значимість теоретичних положень для майбутньої професійної діяльності;
- опора на самоосвітню діяльність студента, його особистісні якості в умовах полікультурного соціуму;
- активне використання арсеналу програмного забезпечення, новітніх методів під час навчання для формування полікультурної компетентності особистості студента;
- створення ситуацій для формування навичок роботи в полікультурному соціумі.

Формування професійної компетентності майбутнього вчителя за допомогою створеної технології можливо при дотриманні таких дидактичних умов, як:

- розробка та впровадження в навчальний процес курсу на міждисциплінарній основі, що забезпечує педагогічну підтримку та організаційно-методичну супровід студентів в процесі формування розгорнутого сучасного уявлення про професійну компетентності майбутніх учителів як їх готовності і здатності до педагогічної самореалізації;
- забезпечення інтеграційного характеру процесу формування професійної компетентності майбутніх вчителів.

Досяжність мети формування полікультурної компетентності майбутніх учителів може бути забезпечена якщо освітній процес буде регулюватися загально-дидактичними принципами, а саме принципами історизму, науковості, свідомості, систематичності і послідовності, наочності, зв'язку теорії з практикою, активності, відповідальності та самостійності учнів, професійної спрямованості навчання. Розглянемо кожен дидактичний принцип детальніше окремо.

Принцип історизму – розробка моделі формування полікультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови повинна мати об'єктивну історичну основу, а саме базуватися на аналізі розвитку

підготовки майбутніх учителів англійської мови до навчання учнів через призму міжкультурних зв'язків і динаміці розвитку даного питання в теорії і практиці освіти.

Принцип науковості – протягом процесу формування полікультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови мають бути використані сучасні наукові надбання та досягнення в області інтерактивних технологій, а також сучасні наукові інновації в педагогіці, методиці навчання іноземної мови, психології. Не актуальна інформація може негативно вплинути на розробку і функціонування моделі формування полікультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови.

Принцип систематичності і послідовності – передбачає поступове формування полікультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови; орієнтацію на наявні знання, вміння, навички, досвід; зв'язок між ними.

Принцип зв'язку теорії з практикою – ми розуміємо, що не можна оволодіти навичками в повному обсязі, вивчаючи лише теорію та не посилаючись на практику, при цьому, так само неможливо сформувані практичні навички без бази, яка ґрунтується на засвоєнні теоретичних знань. Наразі в Вищих Навчальних Зкладах перевагу набувають практичні роботи дослідницького характеру: соціокультурні проекти, спостереження, рішення проблемних «міжкультурних завдань». Найбільш актуальним цей принцип стає в процесі навчальної та виробничої практик, та в процесі виконання практичних робіт з навчальних дисциплін, які спрямовані на розвиток лінгвокомунікативних, соціокультурних умінь. В процесі вивчення саме цих редменів ми застосовуємо найбільше даний принцип, застосування отриманих знань і подальшого, більш усвідомленого, придбання нових знань.

Одним із традиційних принципів є принцип наочності. Але, у зв'язку з науковотехнічним прогресом, з'явилися нові можливості реалізації даного принципу. Почали й продовжують впроваджувати засоби аудіо навчання. Для формування полікультурної компетентності майбутніх учителів

англійської мови важливим засобом наочності стає відео. А саме метод «кіно-терапії», що дозволяє об'єднати культуру, мистецтво і психологію в надихаючий та дієвий інструмент для самоосвіти і розвитку компетенції.

Принцип активності, свідомості та відповідальності учнів визначає продуктивність процесу впровадження, формування і розвитку полікультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови на основі залучення учнів до активної пізнавальної діяльності і відповідального ставлення до навчання для того, щоб забезпечити свідоме засвоєння наукової інформації і її подальше використання на практиці.

Останнім часом особливого значення набуває принцип самостійності учнів. Це відбувається у зв'язку з розвитком науки і збільшенням обсягів навчального матеріалу. Реалізація цього принципу має велике значення в процесі формування здатності учнів до самовдосконалення та саморозвитку.

Принцип професійної спрямованості навчання – дисципліни, які вивчаються в університеті повинні бути наближені до обраної професії; реалізація функції навчання повинна бути спрямована на формування професійно значущих особистісно-поведінкових якостей; реалізація розвиваючої функції — не тільки на загальний розвиток особистості, а й на розвиток професійно значущих здібностей.

Вищенаведені загальнодидактичні принципи організації освітнього процесу у закладах вищої освіти доповнюються наступними специфічними принципами: принцип білінгвального навчання, принцип культурної варіативності, принцип культурної опозиції, принцип конгруентності і принцип емпатії.

Принцип конгруентності (відповідності, узгодженості) припускає відповідність навчальних міжкультурних дій реальним іншомовним і поведінковим професійним діям майбутніх вчителів англійської мови [77, с. 19].

Принцип білінгвального навчання. Як затверджує І. Білецька, в науковій літературі вчені не прийшли до єдиної думки щодо використання

рідної мови на заняттях з іноземної мови. Деякі вважають, що використання тільки іноземної мови призведе до швидкого формування іншомовної комунікативної компетенції. Деякі, навпаки, закликають до розумного використання рідної мови на заняттях з іноземної мови [14, с. 248-250].

Під дидактичними умовами, які створюються у процесі навчання, О. Дубасенюк розуміє сукупність педагогічних реалій, в яких здійснюється освітній процес, і які визначають ефективність вирішення поставлених завдань навчання, виховання і розвитку особистості [43, с. 40].

Аналіз проведених раніше досліджень на дану тему підтвердило важливість вирішення на сучасному етапі розвитку вищої мовної педагогічної освіти актуальних педагогічних і методичних проблем – подальшого поглибленого вивчення категорій компетентності та компетенції, виявлення теоретичних закономірностей побудови процесу формування лінгводидактичних компетенцій на основі взаємозв'язку системного, міждисциплінарного та діяльнісного характеру при підготовці майбутнього вчителя іноземної мови, аналізу генетичних передумов компетентнісного підходу у вищій мовному педагогічній освіті у вітчизняній і зарубіжній науці, поширення результатів дослідження в освітньому країні.

Одним з ефективних методів розвитку довільної пам'яті є дидактична гра. Дидактична (навчальна) гра – являє собою гру з правилами, вправами, дидактичним обладнанням і матеріалами.

Дидактичні ігри – це ігри, «спеціально створювані або пристосовані для цілей навчання. Дидактичні ігри слід відрізнити від власне дитячих ігор, в яких вільна ігрова діяльність дітей виступає як самоціль. Специфічною ознакою дидактичних ігор є їх навмисність, планованому, наявність певної мети і передбачуваного результату. Подібно до інших видів ігор, дидактичні ігри підкоряються основним параметрам, виявленим І. Хейзингом:

- 1) процесуальний характер;
- 2) підпорядкування певним правилам (порядок дій гравців підпорядковується заданої вчителем моделі);

- 3) наявність мети і завдань;
- 4) емоційність (відчуття напруги, радості, азарту);
- 5) відчуття «інобуття» (мається на увазі те, що учні відразу сприймають гру на уроці як «щось інше, відмінне від буденного навчальної діяльності» і миттєво реагують на неї як «нереальність»).

Останнє («нереальність» навчальної гри) досить цікавий момент з позиції вчителя і учня. Учень легко включається в гру на уроці англійської мови, інтуїтивно сприймаючи її умовний характер, звільняючись від напруги, яке він зазвичай відчуває, виконуючи традиційні завдання.

Для нього на перше місце виходять умовність, вірогідність і необов'язковість гри, її емоційна «безпека», якщо такий термін доречний в даному контексті. Однак для вчителя мотив гри зміщується на отримання нормативного результату, на її продуктивний характер. Тому, з точки зору педагога, цінність гри полягає в її орієнтованості на результат – конкретний комунікативний навик і заходів, яких треба закріпити.

Для відбору і організації дидактично організованого навчального дискурсу, предметного змісту та інформаційної основи навчання доказового діалогізованого монологічного іншомовного висловлювання повинні враховуватися специфічні принципи:

- 1) обумовленість предметно-тематичним змістом;
- 2) функціональна спрямованість всіх текстових і медійних носіїв з урахуванням мети-результату дискусійного спілкування;
- 3) інформаційна новизна кожної мовної одиниці;
- 4) відповідність рамкових конструкцій доказового діалогізованого монологічного висловлювання тематичним змісту всього корпусу інформаційної основи.

Існує ряд дидактичних і методичних принципів, на основі яких реалізується процес освоєння іншомовної культури за допомогою мови на заняттях з домашнього читання. І. І. Халеева пропонує наступні методикодидактичні принципи:

- навчання читанню – навчання мовної діяльності;
- навчання читанню як пізнавальний процес;
- навчання читання має включати в себе репродуктивну і рецептивної діяльність;
- навчання розумінню читаного має спиратися на оволодіння структурою досліджуваної іноземної мови;
- навчання читанню з опорою на рідну мову.

Вкрай важливо, щоб студенти факультету іноземних мов розуміли культурні та соціальні цілі, а також роль тексту, самого процесу читання. Необхідно мати критичним мисленням для того, щоб розуміти мету і завдання тексту. Процес читання включає в себе різні вміння і навички, стратегії, в тому числі соціокультурні знання, знання мови тексту, вміння передати основний зміст.

Висновки до розділу 1

У першому розділі нашого дослідження було визначено сутність та зміст полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи, проаналізовано проблему формування означеної компетентності у сучасній педагогічній теорії та практиці.

Проведений аналіз проблеми формування професійної компетентності на сучасному етапі дозволив стверджувати, що цей процес є складним, динамічним і безперервним та вимагає урахування сучасних вимог полікультурного соціуму. Підвищення рівня компетентності майбутніх педагогів є актуальними завданнями сучасної вищої освіти.

Сучасний вчитель початкової школи має бути здатним до роботи в умовах полікультурного освітнього середовища та бути налаштованим на толерантні відносини. Тому, основною метою діяльності педагогічних навчальних закладів на сучасному етапі є підготовка фахівця, зорієнтованого на особистісний і професійний саморозвиток, здатного здійснювати професійну діяльність на демократичних і гуманістичних засадах, спрямовану на формування освітніх і духовно-культурних потреб в умовах полікультурного освітнього середовища, а також на формування системи педагогічних, гуманістичних і культурно-мистецьких цінностей. Як наслідок, в основу кардинальних змін у системі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів покладено певні методологічні засади, які визначають роль педагога як суб'єкта полікультурного середовища.

Ми провели дослідження, опрацювавши праці різних вчених, як українських, так і іноземних. Протягом вивчення літератури ми аналізували поняття «полікультурна компетентність» та його сутність.

1) Перед нами стояло завдання здійснити теоретичний аналіз наукових джерел щодо висвітлення проблеми формування полікультурної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови, тож, перш за все, ми з'ясували, що через стрімкий розвиток

суспільства, засобів комунікації та активного співробітництва людей з різних культур, проблема полікультурності стає все більш актуальною. Через це багато вчених досліджують полікультурну компетентність та кожен має своє власне визначення для нього.

2) Узагальнюючи, поняття «полікультурна компетентність» можна визначити як інтегративну якість індивіда, що включає систему полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для повсякденного життя і діяльності в полікультурному суспільстві, що реалізуються в здатності вирішувати завдання професійної діяльності в ході позитивної взаємодії з представниками різних культур.

3) Для того, щоб виховати полікультурну особистість, яка буде спроможна жити та працювати в різних умовах, швидко пристосовуватися до зміни оточення, потрібно починати з освіти вчителів. Вчителі іноземних мов мають майже не найбільший вплив на формування полікультурної компетентності в учнів, отже пріоритетним для вищих навчальних закладів, які надають освітню програму для майбутніх вчителів іноземної мови, має стати формування полікультурної компетенції.

Ефективному формуванню полікультурної компетентності студентів в процесі навчання іноземної мови сприяє реалізація сукупності таких педагогічних умов:

- 1) здійснення систематичної методичної роботи з викладачами щодо забезпечення ефективності формування полікультурної компетентності студентів в процесі, навчання іноземної мови;
- 2) поєднання систематичного впливу на полікультурне свідомість студентів з організацією їх практичної діяльності;
- 3) забезпечення позитивної мотиваційної включеності студентів у процес формування у них полікультурної компетентності;
- 4) поєднання аудиторного і різноманітної позакласної діяльності студентів полікультурної спрямованості;

- 5) забезпечення міждисциплінарної інтеграції в процесі формування полікультурної компетентності студентів;
- 6) застосування індивідуального та диференційованого підходу до студентів на основі діагностики їх рівня сформованості полікультурної компетентності.

Англійська мова, як навчальна дисципліна, в свою чергу має значний дидактичний потенціал у формуванні полікультурної компетентності учнів. Через те, що учні на уроках постійно стикаються з елементами іншої мови, інших культур та традицій, завдання вчителя доступно пояснити матеріал та познайомити дітей з іноземною культурою, уникнувши при цьому стресу та культурного шоку учнів.

РОЗДІЛ 2

«КУЛЬТУРНИЙ ШОК»

ТА СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ ЛЮДИНИ

2.1. Сутність поняття «культурний шок»

У сучасному суспільстві поняття культурного шоку все частіше використовується в побуті людей. Це викликано зростанням міграції населення, а також обміном фахівцями і учнями між країнами. Щорічно з різних країн до нас приїжджають волонтери, все частіше, на вулицях можна зустріти туристів. У свою чергу, завдяки величезній кількості учнівських програм, більше молодих людей виїжджають за кордон – в школи, коледжі, університети. І все це, точно характеризує крилатий вислів – «Світ без кордонів».

Всі ці міграційні процеси, що відбуваються в нашому суспільстві, актуалізують проблему культурного шоку, зіткнення з якою неминуче при попаданні в інше середовище. Культурний шок в сучасному світі існуватиме завжди. Так само, як завжди буде існувати міграція населення нашої планети.

Вивчаючи питання полікультурності вчителя, вітчизняні науковці затверджують, що вищий рівень міжкультурного розуміння характеризується досягненням здатності до глибокого емоційного співчуття, а сам є емпатії (англ. *empathy* – співчуття), що є здатністю поставити себе на місце іншої людини з урахуванням її культури, зрозуміти її почуття, бажання, ідеї і вчинки [87, с. 200]. Ця здатність формується беручи за основу певні знання, уміння та навички.

Культурний шок – емоційний або фізичний дискомфорт, дезорієнтація індивіда, викликана попаданням в інше культурне середовище, зіткненням з іншою культурою, незнайомим місцем [98, с. 138]. Термін був вперше використаний американським антропологом К. Обергом в 1954 р.

Сенс поняття культурного шоку полягає в конфлікті старих і нових орієнтацій, тобто тих, представником яких людина є, і тих в які він потрапив [97, с.119-131]. Цей конфлікт ґрунтується на рівні індивідуальних особливостей свідомості людини.

Дослідження культурного шоку на сучасному етапі беруть цілий ряд загальноприйнятих особливостей [57, с. 139]. По-перше, культурний шок – це не хвороба, так як він є, лише неприємний, а часом і болісний процес духовного збагачення особистості. Однак цей феномен може призводити до психічного розладу і погіршення загального стану здоров'я індивіда. По-друге, в більш широкому сенсі, стан культурного шоку відчують люди, що переживають будь-які радикальні зміни в житті, отже, цей феномен не завжди пов'язаний з процесом еміграції. По-третє, процес розвитку культурного шоку, все ще, неможливо виміряти, а гіпотези щодо фаз культурно шоку залишаються недоведеними.

Для того, щоб формувати здатність до міжкультурного розуміння необхідно знати, які почуття виникають у людини в середовищі чужої культури. Поведінка у ситуації міжкультурного контакту змінюється, нагадує «культурну хворобу» і називається культурним шоком. Поняття «культурний шок» було введено американським антропологом К. Обергом, воно базується на ідеї, що входження в нову культуру супроводжується неприємними відчуттями – втрати друзів і статусу, відторгнутості, подиву і дискомфорту при розумінні відмінностей між культурами, а також незрозумілістю в ціннісних орієнтаціях, соціальної і особистісної ідентичності.

Якщо розглядати шок з медичного погляду – це стан організму, за умовами впливу на нього сильного подразника [78, с. 45]. Культурний шок – це форма внутрішнього занепокоєння, яка пов'язана з утратою зрозумілих комунікативних знаків і символів. В. Куриляк вважає, що культурний шок слід розглядати не як несподіваний стан людини, а як поступово наростаючу зміну настрою [58, с. 185]. Сила шокової реакції учня визначається глибиною відмінностей між колишньою і новою середами, психологічними

характеристиками особистості, наявністю або відсутністю елементів старого культурного середовища (сім'ї, друзів), які учень «переносить» з собою в новий інокультурний контекст, ступенем відкритості представників нової культури. Для «вірної» організації освітнього процесу для учнів потрібно виділити і охарактеризувати стадії культурного шоку, через які проходить представник іншої культури. Сучасні дослідники, спираючись на думку відомих антропологів К. Оберга і Д. Тостера, охарактеризували культурний шок, виділивши від трьох до п'яти його стадій (етапів) [72, с. 169.].

Перша стадія має назву «медового місяця» та пов'язана з наснагою й ейфорією через захоплення новою культурою. Людина, захоплена новими враженнями, сприймає оточуюче середовище очима туриста. Її знання про навколишнє середовище мінімальні. Такий індивід зайнятий пошуком культурної подібності, що допомогло б забезпечити йому безпечне існування у найближчому майбутньому.

Друга стадія (критична): людина втрачає ілюзії. Через деякий час вже не такими романтичними видаються щоденні проблеми (наприклад, намагання порозумітися з представниками іншої культури).

Третя стадія (суперкритична): людина починає відчувати саме культурний шок і потребує якнайбільшої підтримки з боку представників власної культури. Зараз він намагається уникнути контактів з тими культурними розбіжностями, які стають причиною його психічного розладу (захворювання).

Четверта стадія (оптимістична): процес входження індивіда в нову сферу суспільних, групових, міжособистісних відносин. Вона пов'язана з поступовими відкриттями, які робить людина. Протягом пізнання місцевих традицій і звичаїв, вона удосконалює свої пізнання, здобуває друзів, особистість поступово починає краще розуміти внутрішній зміст того, що відбувається. До людини повертається почуття гумору, що свідчить про зміни, які відбуваються в її свідомості. Така особистість починає себе відчувати досвідченою людиною в місцевому соціокультурному середовищі.

Однак існує й надалі можливість повного заперечення нових культурних особливостей і неминучої в цьому випадку втечі, як у фігуральному («у себе»), так і в прямому значенні. При недостатності соціокультурної адаптації можливі різноманітні психологічні, зокрема поведінкові, порушення.

П'ята стадія (адаптація або інтеграція): найвищий стрибок, який пов'язаний із повним прийняттям та розумінням місцевої культури. Наразі людина здобуває здатність керувати своїми стресами, спричиненими культурними розбіжностями.

Як правило, культурний шок має негативні наслідки, але слід зазначити, що він має також позитивні наслідки: початковий дискомфорт веде до прийняття нових цінностей і моделей поведінки, які дуже важливі для саморозвитку і особистісного росту учнів. Канадський психолог Дж. Беррі замість терміну «культурний шок» запропонував використовувати поняття «стрес акультурації»: бо слово «шок» асоціюється частіше з негативним досвідом, а в результаті міжкультурного контакту можливий і бажаний позитивний досвід – оцінка проблем і їх подолання [101, р. 5-34.].

Також по-різному відбуваються вихід із культурного шоку та адаптація до чужої культури. Американський антрополог Ф. Бок виділяє декілька способів подолання культурного шоку:

- 1) Геттоїзація – замкнуте проживання в своєму колі, зведення до мінімуму взаємодії з місцевим населенням;
- 2) Асиміляція – відмова від своєї культури і прагнення засвоїти іншу культуру перебування;
- 3) Колонізація – нав'язування місцевим своїм культурних цінностей, норм, мови;
- 4) Інтеграція – прагнення не тільки засвоїти нову культуру, але, і збагатити її елементами власної культури [102, р. 61].

Інтеграція учнів в новий соціокультурний простір відбувається тоді, коли в процесі взаємодії культур учнів зберігають притаманну їм

індивідуальність і водночас збагачують один одного елементами іншої культури [46 с. 236-239.]. Саме інтеграцію учнів в нові соціокультурні умови розглядаємо як найбільш ефективний спосіб подолання культурного шоку.

Маємо зазначити, що культурний шок може також виникнути при поверненні у попередню, звичну культурну середу, під час перебування у новому оточенні, людина звикла до окремих ознак іншої культури й оцінила їх, налагодила соціальний контакт. Також може посилитися розчарування від усвідомлення того, що соціальні контакти у попередньому середовищі перервано. Найбільш доцільною при реінтеграції є поведінка, коли людина шукає оптимальне співвідношення між прийняттям і дистанціюванням від іншої культури [72, с. 139].

Допомога учням в подоланні культурного шоку полягає в створенні особливих умов і проведенні ряду заходів, які згладжують його негативні наслідки. Серед таких заходів слід відзначити організацію спільного навчання з учнями в класах змішаного складу, залучення учнів до спільної діяльності з підготовки до занять, до здачі іспитів. Головною умовою при цьому виступає опора на виховання в учнів толерантності, як невід'ємного компонента міжкультурної взаємодії. Не менш важливу роль в наданні допомоги учням у подоланні культурного шоку відіграє позааудиторна робота. Різні форми позааудиторної роботи, а саме: проведення екскурсій в освітні установи, установи культури, відвідування сімей учнів, створення спеціальних клубів міжкультурного спілкування, прилучення нових учнів до організації, проведення та участі в тематичних заходах, виступах, показах, конкурсах, фестивалях і т.д. сприяють розвитку умінь і навичок міжкультурної взаємодії, саморозвитку особистості учнів [46, с. 236-239.].

Дослідники зазначають, що важливою проблемою міжкультурної взаємодії в освітньому просторі України є адаптація учнів до нового для них соціального і культурного середовища. Випадки справжнього взаєморозуміння в міжкультурному спілкуванні потребують неординарних

особистих якостей, здатності чуйно й творчо сприймати спадщину і своєї, й іншої культур. Такі випадки, на жаль, дуже рідкі в іноземній аудиторії.

Розглядаючи проблему міжкультурних відносин, Р. Ханжей виділяє кілька рівнів міжкультурного розуміння:

- ознайомлення з незвичайними чи дуже помітними рисами іншої культури;
- ознайомлення з деякими рисами іншої культури, що контрастують із власною культурою;
- ознайомлення з основними рисами іншої культури; що контрастують із власною культурою;
- ознайомлення з почуттями людей – представників іншої культури.

Відповідно до запропонованої схеми, довіра досягається тільки на третьому і четвертому рівнях, і тільки на основі довіри можна досягти емпатії. Як стверджує Р. Ханжей, третій рівень (або інтелектуальне усвідомлення культурних розбіжностей) більш досяжний і найбільш реальний, хоча і недостатній.

Отже, тривалість контакту з новою культурою має велике значення. Навчання дозволяє досить близько і глибоко познайомитися з іншою культурою, завести друзів, увійти в стадію адаптації. Але за цей час часто виявляється і нездатність пристосовуватися до соціокультурного середовища, що змінюється, тоді він потребує негайної психологічної і соціальної допомоги [61, с. 105].

Для успішної адаптації учнів до умов нової культури потрібні особливі зусилля самих учнів і цілеспрямоване втручання викладачів. Викладачі вивчають особливості поведінки і стану індивідів, допомагають формуванню позитивних перспектив, виникненню почуття соціальної захищеності, тобто створюють умови для прискореної адаптації адекватного функціонування особистості учня шляхом усунення труднощів при його перебуванні у новому макро- і мікросередовищі.

А. П. Садохін розмежовує декілька апробованих способів підготовки учнів до міжкультурної взаємодії. Вони поділяються на дидактичні методи навчання (просвіта, орієнтування, моделювання) й емпіричні – тренінги. Просвіта – це набуття знань про культуру. Орієнтування – це надання правил поведінки в ситуаціях, які зустрічаються найчастіше. Моделювання – це метод навчання, який орієнтований на отримання знань, оснований на дослідженнях штучних моделей (умовних зразків, схем та процесів), що відповідають ситуації міжкультурного спілкування [80, с. 164-172].

Зарубіжні спеціалісти вважають, що вищезазначені методи навчання дають достатню підготовку для міжкультурної взаємодії за умови проведення комунікативних тренінгів. Тренінг, як метод навчальних занять, – це програма різнобічних вправ, які планомірно здійснюються з метою формування та удосконалення умінь та навичок у тій чи іншій сфері людської діяльності. Він розвиває вміння слухати співрозмовника, поводитися впевнено з іншими людьми, виступати перед публікою, вибудовувати ефективну модель взаємовідносин із партнерами з комунікації, попереджувати та конструктивно вирішувати конфлікти, переборювати ті звички й манери поведінки, що ускладнюють спілкування.

Готуючись до міжкультурної взаємодії, слід засвоїти головне правило міжкультурного спілкування: жодна зі сторін не повинна імітувати свою ідентичність із протилежною культурою. Намагання невмілої імітації у кращому разі може викликати у партнера з комунікації іронічну посмішку. Врахування культурних особливостей зводиться до вирішення двох завдань:

- 1) Не порушувати деякі глибинні вимоги «чужої» культури, щоб не викликати негативного ставлення до себе.
- 2) Намагатися правильно інтерпретувати ті або інші жести, фрази, символи, які відбивають справжнє ставлення до партнера.

Також важливим є засвоєння основних принципів ділового спілкування з представниками інших культур. Назвемо деякі з таких принципів, які були сформульовані російським психологом П. М. Шихаревим:

- 1) Готовність навчатися новій культурі, що виявляється у кількості запитань, які ставляться стосовно причин того чи іншого незрозумілого явища; у щирій, доброзичливій допитливості.
- 2) Терпимість до іншого, незвичного, що виявляється у виваженості суджень та оцінок з приводу незнайомих ситуацій, відмові, за таких умов, від принизливих висловлювань, іронії.
- 3) Чутливість до інших звичаїв, відмова від демонстрації переваг своїх звичаїв.
- 4) Повага до історії чужої культури, її видатних діячів, її досягнень, якими б незначними, з погляду історії, всесвітньої історії або історії власної країни, вони не були.
- 5) Самоконтроль у конфліктних ситуаціях та умовах стресу, здатність стримувати «імпульс відплати».
- 6) Готовність визнати свої помилки щодо порушення формальних або неформальних норм поведінки.
- 7) Відкритість та щирість у виявленні свого здивування або зніяковіння у важких та невизначених ситуаціях.
- 8) Ввічлива, але непохитна твердість та послідовність у відстоюванні власних моральних принципів [95, с. 15].

Фахівцям, що вивчають типові проблеми іноземних студентів, також відоме явище під назвою «зворотний культурний шок». Це явище пов'язане з тим, що студенти також вимушені переадаптовуватись до умов, що змінилися в їхній рідній країні. Значення, глибина, гострота, а нерідко і хворобливість цього явища перевершують очікування людини, якій це явище незнайоме.

Повертаючись додому, підсвідомо вони очікують зустріти вдома все так, як було, і сприймати все оточення будинку тими ж очима. Однак багато що встигло змінитися в рівні життя, політичному кліматі, у відносинах між родичами і друзями, а також і вони встигли змінитися за роки навчання в іншій країні і багато речей сприймає по-новому.

Відзначають, що студенти очікували, що багато хто буде сильно цікавитися їхнім новим досвідом, їхніми враженнями за кордоном, а виявилось, що це не так вже цікаво іншим, і вони відчують, що це несправедливо.

2.2. Умови та чинники подолання учнями культурного шоку

Сучасні дослідники вважають, що культурний шок – це нормальна реакція людини, більш того, культурний шок є невід'ємною частиною процесу адаптації до нового середовища. Оскільки в цьому випадку особистість не тільки отримує інформацію про нову культуру, її норми та цінності, а й підвищує свій культурний рівень. У зв'язку з цим деякі вчені використовують словосполучення «стрес акультурації».

Знайомство та освоєння культурних норм і культурно-детермінованої поведінки – це також один з видів освіти. Людина, яка проходить стадію адаптації, знаходиться в стані «незнання». Поведінка індивіда, який адаптується до нової культури спочатку буває схожа на поведінку соціально неадекватних представників культури – людей, що відчують труднощі з спілкуванням через «невдалу» соціалізацію. Для того щоб адаптуватись, індивід повинен дізнатись про параметри нового соціокультурного середовища. Вивчення соціальних вмінь показало їхні динамічні зміни від культури до культури, тому необхідно цілеспрямоване їх формування в новій культурі.

К. Оберг виділяв шість аспектів культурного шоку:

- 1) напруга, до якого призводять зусилля, необхідні для досягнення необхідної психологічної адаптації;
- 2) почуття втрати і позбавлення (друзів, родичів, професії, статусу, власності);
- 3) відчуття знедоленої людини представниками нової культури або відкидання їх;

- 4) збій в цінностях і самоідентифікації;
- 5) несподівана тривога і навіть відраза в результаті усвідомлення культурних відмінностей;
- 6) почуття неповноцінності від нездатності «впоратися» з новим середовищем.

Виходячи з цього, можна встановити декілька факторів, які можуть бути причинами культурного шоку: мова; відносини з представниками іншої культури; повсякденне життя; фізичне здоров'я.

Вчений М. Аргіл виділяє наступні соціальні навички і якості, необхідні для функціонування в новій культурі: певний рівень самосвідомості особистості; розуміння своїх культурних коренів; загальне знання нової для реципієнта культури; вміння пояснити поведінку іншої людини, її цілі і наміри; здатність оволодіти прийнятими в суспільстві формами поведінки використовувати життєвий досвід для вирішення нових завдань [98, р. 35].

В рамках даного напрямку культурну адаптацію можна розтлумачити як процес оперативного приведення поведінки у відповідності з існуючими нормами. Через те, що цей напрямок сформувався під значним впливом біхевіоризму, саме з цієї науки був запозичений принцип «навчання». На думку багатьох представників цього напрямку, формування і стандартизація особистості стали наслідком стимулів «покарання і заохочення». Реакція людини, на думку вчених, неминуче повторюється в схожих умовах внаслідок очікування «заохочення». Задоволення потреб індивіду в результаті певного способу поведінки підтримує цю поведінку. Іншими словами, нагороджуються лише соціально значимі моделі поведінки, а «навчання» здійснюється в силу процесу повторення.

Можна розглядати адаптацію до культури як «подорож» від границі до центру культури, від стану неприйняття або незнання до розуміння особливостей культури і здатності поставити себе на місце носія культури. Дана уява базується на концепції Дж. Беннета, яка основана на принципі психологічного дисонансу. Автор виходить з положення, що люди реагують

не на самі події, які переживають, а на ті значення, які приписуються цим подіям в рамках звичної для них культурної системи.

Успішна субкультурна адаптація має на увазі не лише набуття нових навиків і стереотипів поведінки, але і здатність правильно інтерпретувати поведінку партнерів з культурної комунікації. Модель «подорожі» показує розвиток культурного сприйняття зі збільшенням контакту з новою культурою. З перших днів адаптації свідомість людини, яка адаптується, змінюється, розвивається до стану терпимості, «етнорелятивізму», в якому точки відмінності культури, які є у людини і певної організації, формують нове сприйняття людиною оточуючого світу. Таким чином, досягається не просто «орієнтація» в специфічних проявах незнайомої культури організації, яка базується на виключно пізнавальних процедурах, але і особисте емоційне сприйняття даної культури, а також більш глибоке пізнання основ власних культурних традицій [100, р. 179–196.].

Ми можемо виділити наступні етапи сприйняття нового в культурі: егоцентричні типи сприйняття (заперечення різниці між культурами, захист власної культурної ідентичності) і етнорелятивні (прийняття існування культурних відмінностей, адаптація до нової культури, інтеграція в нову культуру).

Гомеостатична модель – це динамічний і циклічний процес зменшення напруги. Будь-яка система (включаючи і адаптацію людини) діє в стабільному режимі, доки які-небудь динамічні події не виведуть її із стану рівноваги. Тож, адаптація – це процес зменшення внутрішнього дисбалансу в результаті конфронтації з незнайомою культурою іншої країни, після чого індивід може повернутись до звичного розпорядку життя. Гомеостатична модель є достатньо механістичною і однобічною. Може скластися враження, що людина адаптується не стільки до зовнішніх обставин, скільки до внутрішнього напруження або дисонансу. В цілому в рамках цього напрямку мало уваги приділяється когнітивним факторам, не дивлячись на те, що вони відіграють в людському пристосуванні першочергову роль. За допомогою

когнітивних факторів люди можуть оцінювати одні і ті ж події і ситуації як такі, що лякають, загрожують, хвилюють або сприятливі. Таким же чином вони вирішують, чи слід до цих умов адаптуватись або потрібно постаратись їх уникнути.

Також слід зазначити, що одним з недоліків цієї моделі є те, що високоорганізовану діяльність людини – навчання, особистісне зростання, самоорганізацію, розвиток не завжди можна пояснити лише гомеостатичними процесами, бо люди діють не лише для того, щоб зменшити стрес або дисбаланс.

Незважаючи на невідворотність процесу адаптації до нової культури і, відповідно, схильність будь-якої людини до культурного шоку (в більшій чи меншій мірі), можна спробувати подолати неприємне вплив нового оточення, або хоча б зменшити його «хворобливість». Так, на думку американського антрополога Філіпа Бока, існує кілька способів поведінки для запобігання культурного шоку.

Перший спосіб можна умовно назвати геттоїзація. Він реалізується в ситуаціях, коли людина прибуває в інше суспільство, але намагається або виявляється змушений (через незнання мови, природної боязкості, віросповідання або за будь-яких інших причин) уникати будь-якої зустрічі з чужою культурою. У цьому випадку він намагається, в основному за рахунок оточення одноплемінників, створити власну культурну середу, відгороджуючись, таким чином, від впливу інокультурного середовища. Так створюються компактні місця проживання «чужих» або «місцевих» носіїв іншої культури, де вони отримують можливість зберігати і підтримувати свою культурну мікросередовище в жорстких рамках локальних замкнутих просторів.

Другий спосіб — асиміляція, по суті протилежна геттоїзації. В даному випадку індивід повністю відмовляється від своєї культури і прагне повністю засвоїти необхідний для життя культурний багаж, що, зрозуміло, не завжди можливо. Це крайня форма культурного конформізму, свідома відмова від

власної (більш «слабкої» або такою, що втратила актуальність) культурної ідентичності на користь повного пристосування до «чужої» культури. Причиною труднощів виявляється або недостатня пластичність особистості самого асимілюються, або опір культурного середовища, членом якої він має намір стати. Навіть за умови успішного оволодіння мовою і досягнення прийняттого рівня повсякденної компетентності середовище не приймає їх як своїх.

Третій спосіб — проміжний, що складається в культурному обміні і взаємодії. Для того, щоб обмін здійснювався адекватно, тобто приносячи користь і збагачуючи обидві сторони, необхідні доброзичливість і відкритість з обох сторін, що на практиці зустрічається досить рідко. Проте, в історії є приклади такого вдалої культурної взаємодії: німецькі філософи і вчені, які покинули Німеччину після приходу до влади нацистів, зуміли внести вагомий внесок у розвиток науки і філософії в англomовних країнах і навіть значно змінили інтелектуальний клімат, вплинувши тим самим на розвиток суспільного життя. В цілому результати такої взаємодії не завжди очевидні в сам момент його здійснення. Вони стають помітними і вагомими тільки після закінчення значного часу.

Четвертий спосіб — часткова асиміляція, коли індивід жертвує своєю культурою на користь інокультурного середовища в якоїсь однієї з сфер життя: наприклад, на роботі керується нормами і вимогами інокультурного середовища, а в родині, на дозвіллі, в релігійній сфері — нормами своєї традиційної культури. Така практика подолання культурного шоку найбільш поширена. Емігранти найчастіше асимілюються частково, розділяючи своє життя на дві нерівні сфери. Як правило, асиміляція виявляється частковою або в разі, коли неможлива повна геттоїзація, або, коли по різних причин неможлива повна асиміляція .

В залежності від цілей людини, яка адаптується до нової культури і можливостей здійснення успішного до неї пристосування, виділяють наступні стадії адаптації:

- 1) психічна переорієнтація на рівні цілеспрямованого конформізму. Людина знає, як діяти, але відкидає систему цінностей нового культурного середовища;
- 2) взаємна терпимість. Особистість і нова культура проявляють взаємну терпимість до цінностей і форм поведінки;
- 3) акомодация, яка виникає на основі терпимості, яка пов'язана зі взаємними уступками;
- 4) повне пристосування (асиміляція). Індивід повністю відмовляється від своїх попередніх цінностей і приймає систему цінностей нового середовища.

Треба звернути увагу на співвідношення понять «інкультурація» і «акультурація». Розглядаючи питання взаємовідносин культури і людини, а також співвідношення понять «суспільство» і «культура», М. Херсковіц вперше ввів в науковий обіг термін «інкультурація». Говорячи про роль культури в формуванні людини, він застосовує два терміни «соціалізація» та «інкультурація».

Соціалізація у М. Херсковіца – це спосіб входження в суспільство, а інкультурація – спосіб входження в культуру. Інкультурація – одне з центральних понять його антропологічної концепції. Проте не завжди можна провести чітку межу між інкультурацією і соціалізацією, також як і між суспільством і культурою. Основний зміст процесу інкультурації полягає у тому, що «індивід засвоює традиційні способи мислення і дій, які складають культуру, які відрізняють його суспільство від інших людських груп» [103, р. 326-327, 325, 454].

Процес інкультурації має досить складний характер, починаючи в ранньому дитинстві з набуттям навиків в їжі, сні, мові і т.д., але він не обмежується лише дитинством: навчання, вдосконалення продовжується у дорослому стані і припиняється тільки зі смертю людини.

Метою процесів «акультурації» та «інкультурації» є входження в соціокультурне середовище і оволодіння культурними нормами і цінностями.

Інкультурація – це процес, який пов’язує індивіда, який розвивається, з його культурним оточенням, в той час як акультурація людини приходить (частіше за все у зрілому віці) у відповідь на зміну культурного середовища. Освоєння нового для реципієнта соціокультурного середовища у певній мірі схоже на соціалізацію особистості, проте, воно відбувається на фоні вже сформованої системи цінностей і світосприйняття.

У людини формується почуття культурної і соціальної ідентичності, мережа цінностей і вірувань, спосіб життя і почуття етноцентризму як переконання в тому, що звичаї і традиції, які властиві даній культурі, є доцільними і єдино доступними. Проте навіть в рамках однієї культури інкультурація (соціалізація) проходять по-різному у різних людей, оскільки на неї впливають не лише суспільні інститути і установки, але і особливості кожної окремої людини.

Також треба брати до уваги той факт, що людина є членом різних субкультурних груп, які впливають на неї. Таким чином, почуття культурної ідентичності, яке властиве кожній людині, не є однаковим в рамках даної культури, розрізняється в залежності від вищесказаних факторів.

Акультурація передбачає не лише отримання знань про культуру і про систему цінностей, але і має ціннісний план оцінки, прийняття або відкидання людиною отриманої інформації. Крім того, вона передбачає активне використання отриманої інформації в процесі комунікації, а також формування позитивного відношення до нової для людини культури і її носіїв.

На нашу думку, успішна акультурація не обов’язково означає, що людина повністю оволоділа цінностями іншої культури, відмовившись від своїх попередніх цінностей. Вона швидше набуває розуміння культурних норм, які визначають культурно-детерміновану поведінку і деяку легкість і гнучкість у виконанні своєї ролі в грі згідно цим правилам.

Ступінь виявлення «культурного шоку» і термін адаптації визначається двома групами факторів: характеристиками співучасників і особливостями взаємодії культур, а також ступенем їх подібності і відмінності.

До факторів першого типу можна віднести індивідуально-особистісні фактори: демографічні, соціальні і особистісні характеристики. На даний час емпіричних досліджень, які розглядають роль індивідуально-особистісних факторів в досягненні успішної соціальної адаптації, досить мало. Переважно, існуючі роботи носять описовий характер, в них не проводиться аналіз цих факторів, не показується їхнє місце у цілісному процесі адаптації. Спроби визначити риси характеру, які необхідні людині, яка потенційно добре адаптується до культури країн, не привели поки що до реальних результатів, хоча були зроблені спроби виділення типу людини, яка у незначній мірі зустрічається з труднощами при входженні в нове соціокультурне середовище. Це індивід екстравертного типу, який відкритий для спілкування і цікавиться оточуючими, впевнений у собі і професійно компетентний. В системі його цінностей значне місце посідають загальнолюдські цінності. Спостереження показують, що молоді, високоінтелектуальні і високоосвічені люди адаптуються швидше. Це пояснюється тим, що молодь, зазвичай, проявляє більшу зацікавленість у спілкуванні зі своїми однолітками, носіями культури. Крім того, ця категорія людей має достатньо високу мотивацію. Аналізуючи особливості адаптації чоловіків і жінок, дослідники відмічають, що жінки відчують більше проблем в період адаптації, а ніж чоловіки. При входженні в нову культуру доволі часто відбувається зниження соціального статусу людини, що може викликати акультураційний стрес. Проте деякі специфічні риси суспільного положення (рівень освіти, рід занять) полегшають адаптацію до нових умов. Іншим фактором є готовність до змін і мобільність. Та останнім – неформальні відносини з колективом, які сприяють успішній адаптації в новому соціокультурному середовищі [89, с. 67-72.].

Наразі одним із головних завдань культурно-освітнього простору є інтеграція, тому що саме інтеграція людини в нові соціально-культурні умови розглядаються як найефективніший спосіб подолання культурного шоку.

Підтримка в подоланні учнями культурного шоку складається з декількох етапів:

- 1) Створення особливих умов у культурно-освітньому просторі;
- 2) Проведення заходів, які значним чином згладять негативні прояви культурного шоку.

Наприклад, організація спільних занять з постійними учнями, об'єднання нових та старих учнів спільною діяльністю: підготовка до творчого вечора, здачі іспитів, виступу на концерті, захисту проєктів. Основним критерієм тут виступає опора на розвиток в учнів терпимості та толерантності, що є невід'ємною частиною міжкультурної взаємодії. В освітньому процесі потрібна орієнтація на принципи розвиваючого навчання, використання активних методів, прийомів, форм. Розвиваюче навчання вважає реалізацію постійної пізнавальної діяльності, а значить, і поглиблення знань учнів-новачків про норми поведінки, традиції та звичаї, цінності нової для них культури. Поглиблення знань в даних питаннях допоможе новому учневі швидше інтегруватися в незнайомий соціокультурний простір.

При важливості аудиторної роботи, не менша роль відводиться роботі поза аудиторією з надання допомоги в подоланні культурного шоку в учнів. Можна виділити наступні види позааудиторної діяльності: відвідування музеїв, виставок, бібліотек; знайомство з сім'ями та традиціями інших учнів; організація розмовних клубів за інтересами; залучення нових учнів до організації і проведення заходів різного спрямування. Позааудиторна робота допомагає саморозвитку особистості учня, а також сприяють формуванню навичок міжкультурної взаємодії.

Існують і інші способи, що скорочують і полегшують процес адаптації до нового соціокультурного середовища, наприклад, наявність друзів серед місцевих жителів і контакти зі старим колом спілкування.

Відштовхуючись від особливостей учнів-новачків як суб'єктів освітнього процесу, необхідно створювати спеціальні умови для їх більш стрімкої і результативної інтеграції в новий соціокультурний простір з урахуванням їхніх особливостей. Ці особливості часто обумовлюють специфіку взаємин дітей різних культур та викладачами. При взаємодії повинні бути враховані національні і особистісні особливості нових учнів. Відмінності в культурі не повинні розглядатися як недоліки нових учнів, а навпаки, це їхня перевага. Міжкультурне співробітництво в рамках освітнього процесу в групах зі змішаним складом можливо тільки на основі толерантності. Найважливіша роль в подоланні труднощів, які супроводжують міжкультурної взаємодії, відводиться саме до толерантності [46, с. 13].

Інтеграція нових учнів в новий соціокультурний простір має місце тоді, коли в процесі взаємодії культури зберігають притаманну їм вихідну індивідуальність і одночасно з цим збагачують один одного, на основі об'єднання в єдину спільноту на іншій, так само значущій для них підставі, є однією з найважливіших задач культурно-освітнього простору навчального закладу. Саме інтеграцію нових учнів в нові соціокультурні умови ми розглядаємо як найбільш ефективний спосіб подолання учнями культурного шоку.

На думку А. А. Налчаджян, соціально-психологічна адаптація особистості – це кожен процес подолання проблемних ситуацій, в ході якого вона використовує набуті на попередніх етапах свого розвитку навички та механізми поведінки або відкриває нові способи поведінки і вирішення завдань, нові програми і плани внутріпсихических процесів [69, с. 263]. В зв'язку з цим він виділяє наступні види адаптації:

- адаптація особистості шляхом перетворення або повного подолання проблемної ситуації, в тому числі різних видів конфліктів. Це активна, адаптація. У цьому випадку ресурси і механізми адаптації особистості мобілізуються для реконструкції реальної соціальної ситуації, а сама особистість зазнає порівняно невеликі і в основному позитивні зміни (наприклад, придбання нових знань, умінь, навичок);
- адаптація особистості шляхом відходу з проблемної ситуації – «пасивна» адаптація, пошук нових, більш сприятливих для забезпечення безпеки і задоволення потреб стратегій. Особистість зазнає глибші зміни, але такі, які здебільшого не сприяють її самоактуалізації і самовдосконалення;
- адаптація зі збереженням проблемної ситуації і пристосуванням до неї.

Така стратегія може здійснюватися або шляхом перетворення сприйняття і тлумачення ситуації, тобто створення її безпроблемного суб'єктивного образу, або шляхом більш глибокого зміни самої особистості, в першу чергу її Я-концепції. На думку автора, адаптивні підструктури самосвідомості виникають в першу чергу в результаті систематичного використання цієї останнього різновиду адаптивної стратегії. Крім цього, А. А. Налчаджян виділяє варіанти адаптації в залежності від вектора функціонування: зовнішню і внутрішню.

Зовнішня адаптація – процес, за допомогою якого особистість пристосовується до зовнішніх об'єктивних проблемних ситуацій. Вона може бути зі збереженням або усуненням проблемної ситуації.

Внутрішня адаптація, в свою чергу, підрозділяється на ряд різновидів:

- адаптація, спрямована на вирішення внутрішніх конфліктів та інших внутрішніх проблем особистості;
- структурна адаптація у вузькому сенсі – процес координування будь-якого її механізму з тими вже освіченими механізмами, з якими він становить комплекс;

- структурна адаптація в широкому сенсі – пристосування її механізму або комплексу до всієї структури особистості.

Висновки до розділу 2

Акультурація передбачає не лише отримання знань про культуру і про систему цінностей, але і має ціннісний план оцінки, прийняття або відкидання людиною отриманої інформації. Крім того, вона передбачає активне використання отриманої інформації в процесі комунікації, а також формування позитивного відношення до нової для людини культури і її носіїв.

Успішна акультурація, на нашу думку, не обов'язково означає, що людина повністю оволоділа цінностями іншої культури, відмовившись від своїх попередніх цінностей. Вона швидше набуває розуміння культурних норм, які визначають культурно-детерміновану поведінку і деяку легкість і гнучкість у виконанні своєї ролі в грі згідно цим правилам.

Ступінь виявлення «культурного шоку» і термін адаптації визначається двома групами факторів: характеристиками співробітників і особливостями взаємодії культур, а також ступенем їх подібності і відмінності. До факторів першого типу можна віднести:

1. Індивідуально-особистісні фактори: демографічні, соціальні і особистісні характеристики. На даний час емпіричних досліджень, які розглядають роль індивідуально-особистісних факторів в досягненні успішної соціальної адаптації досить мало. Переважно, існуючі роботи носять описовий характер, в них не проводиться аналіз цих факторів, не показується їхнє місце у цілісному процесі адаптації. Існуючі технології особистості частіше базуються на здоровому глузді, а не на широко перевічених емпіричних даних. Спроби визначити риси характеру, які необхідні людині, яка потенційно добре адаптується до культури країн, не привели поки що до реальних результатів, хоча були зроблені спроби виділення типу людини, яка у незначній мірі зустрічається з труднощами при входженні в нове культурне середовище. Це індивід екстравертного типу, який відкритий для спілкування і цікавиться оточуючими, впевнений у собі і

професійно компетентний. В системі його цінностей значне місце посідають загальнолюдські цінності. Спостереження показують, що молоді, високоінтелектуальні і високоосвічені люди адаптуються швидше. Це пояснюється тим, що молодь, зазвичай, проявляє більшу зацікавленість у спілкуванні зі своїми однолітками, носіями культури. Крім того, ця категорія людей має достатньо високу професійну мотивацію. Аналізуючи особливості адаптації чоловіків і жінок, дослідники відмічають, що жінки відчують більше проблем в період адаптації, а ніж чоловіки. При входженні в нову культуру доволі часто відбувається зниження соціального статусу людини, що може викликати акультураційний стрес. Проте деякі специфічні риси суспільного положення (рівень освіти, рід занять) полегшають адаптацію до нових умов.

2. Готовність до змін і мобільність.

3. Неформальні відносини з колегами на роботі сприяють успішній адаптації в новому культурному середовищі.

Таким чином, соціокультурна адаптація особистості є безперервним процесом реагування на зміни, які відбуваються в житті. Досвід всіх попередніх адаптацій людини складає його адаптативну біографію, яка фіксується в соціальних стандартах, стереотипах, звичках. Концентрований досвід пристосування певної соціокультурної спільноти в умова існування характеризує етноспецифічні риси культури і передається до інших за допомогою механізму традиції, яку можна вважати механізмом акультурації. Соціокультурне середовище відчувається як найбільш важливе середовище, яке оточує людину, її зміни тягнуть за собою конфлікт культурних норм і орієнтацій попередньої і нової культурної групи, відчуття неадекватності звичної соціальної поведінки, неприємне почуття дискомфорту і подиву при усвідомленні різниці між культурами, внаслідок чого виникає необхідність в зміні системи цінностей, етнічної ідентичності, набуття нових соціальних навиків, а також емоційному пристосуванню до зміненого культурного середовища

Таким чином, культурний шок є важливою складовою культурної динаміки, приводячи в рух інноваційну активність шляхом взаємодії різних культурних традицій, сприяючи змінам соціальної структури суспільства.

Під феноменом культурного шоку ми розуміємо процес соціальної ізоляції, тривоги і депресії, що розвиваються при раптовій зміні місця існування (потрапляння в умови чужої культури або повернення до своєї після тривалої перерви), а також вимушену необхідність пристосовуватися до різних традицій і засадам суспільства. Феномен культурного шоку – це складний процес, який досить часто зустрічається в наші дні.

Культурний шок є складним і болючим для людини процесом, але він вказує на те, що відбувається особистісне зростання, ломка наявних стереотипів. В результаті формується нова картина світу, заснована на прийнятті та розумінні культурного різноманіття. Через наявність всіляких особливостей в кожній культурі, цей процес індивідуальний і неповторний для будь-якого представника людського населення.

Необхідно відзначити, що явище культурного шоку залишає не тільки негативний, але також і позитивний результат, так як культурний шок сприяє розширенню світогляду кожної людини

Соціокультурна адаптація особистості є безперервним процесом реагування на зміни, які відбуваються в житті. Досвід всіх попередніх адаптацій людини складає його адаптативну біографію, яка фіксується в соціальних стандартах, стереотипах, звичках.

Концентрований досвід пристосування певної соціокультурної спільноти до умов існування характеризує етноспецифічні риси культури і передається до інших за допомогою механізму традиції, яку можна вважати механізмом акультурації. Соціокультурне середовище відчувається як найбільш важливе середовище, яке оточує людину, її зміни тягнуть за собою конфлікт культурних норм і орієнтацій попередньої і нової культурної групи, відчуття неадекватності звичної соціальної поведінки, неприємне почуття дискомфорту і подиву при усвідомленні різниці між культурами, внаслідок

чого виникає необхідність в зміні системи цінностей, етнічної ідентичності, набуття нових соціальних навиків, а також емоційному пристосуванню до зміненого соціокультурного середовища.

РОЗДІЛ 3

ВПЛИВ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА ПОДОЛАННЯ УЧНЯМИ КУЛЬТУРНОГО ШОКУ

Як вже зазначалось у попередніх розділах, культурний шок має два аспекти: він може бути пов'язаний з необхідністю взаємодіяти з іншою культурою, або з неспроможністю розпізнати нові культурні коди. Це, насамперед, призводить до великої кількості проблем різного характеру. Також культурний шок може бути пов'язаний з відмовою від старих звичок, характерних для рідного середовища. Саме з цим пов'язаний психологічний дискомфорт у новому оточенні. Для того щоб подолати стан дискомфорту, потрібно сприйняти культурний шок не як негативний досвід, а навпаки як можливість росту, розвитку особистості, виявлення раніше невідомих потенціалів людини.

Для ослаблення культурного шоку або скорочення його тривалості та адаптації до нових умов потрібно заздалегідь усвідомити, що це явище справжнє і що необхідно розглянути та врахувати цілий перелік симптомів, які характерні для культурного шоку. Ці симптоми виражаються почуттям туги, самотності, меланхолії. Через що, людина знаходиться в залежності від умов життя і звичок. Адаптація до нової культурної середовища вимагає проходження через важкий процес пристосування, який саме і має назву «культурний шок». Культурний шок є природною відповіддю на абсолютно нову обстановку.

Соціокультурна адаптація – складний багатоплановий процес взаємодії особистості і нового соціокультурного середовища, в ході якого учні опинилися в нових умовах, маючи специфічні психологічні особливості, змушені долати різного роду психологічні, соціальні, моральні, релігійні бар'єри, освоювати нові види діяльності і форми поведінки.

Педагогічний аспект адаптації пов'язаний, в першу чергу, з засвоєнням учнями норм і понять нового середовища, пристосуванням до характеру, змісту і умов організації навчального процесу, формуванням в учнів навичок самостійної навчальної роботи. Участь у громадській діяльності, прагнення до максимальної реалізації своїх можливостей — важливий момент, оскільки учні-новачки більшу частину свого навчального часу проводять в самостійній роботі.

Соціально-психологічна адаптація розуміється як вступ нового учня в систему міжособистісних відносин, як пристосування особистості до групи, до взаємин в ній, як прояв власного стилю поведінки. Шкільний вік 6-17 років охоплює великий період життя дитини і збігається в декількома періодами кризи і становлення людини, кожен з них відрізняється певною складністю становлення особистісних рис, тобто являє собою особливий період в житті людини, а для будь-якої дитини, що знаходиться в оточенні чужого соціокультурного середовища, безсумнівно, набуває додаткові відтінки соціально-психологічного становлення.

Самостійно дитині пройти цей важкий шлях адаптації дуже складно, а значить, життєве і соціальний простір учня необхідно «організувати, структурувати подібно сходах, щоб зробити можливим просування дитини на цьому шляху» [29, с.28].

З вищесказаного випливає, що одним з найважливіших умов успішної адаптації до нового соціокультурного середовища можна вважати збагачення освітнього простору школи соціокультурним контекстом.

Педагогічна задача планомірного створення умов для цілеспрямованого позитивного розвитку і духовно-ціннісної орієнтації учнів вирішується в ході організації соціально-культурного досвіду, здійснюваного через організацію побуту і життєдіяльності учнів; організацію міжкультурного спілкування та взаємодії з різними учнями і вчителями, а також навчання цього; стимулювання самодіяльності.

Крім цього, у процесі формування полікультурної компетентності ми вважаємо доцільним застосування лінгвокраїнознавчого підходу, в основі якого лежать наступні наступні принципи:

- 1) суспільна природа мови, яка постає як об'єктивна можливість залучення до нової дійсності. Єдність мови і національної культури реалізується в ряді функцій, з яких для лінгвокраїнознавства особливо важливі три, а саме: комунікативна функція – бути знаряддям передачі інформації від одного учасника акта комунікації іншому (ця функція при вивченні мови не може бути забезпечена, якщо в процесі навчання не будуть використані відомості про країну.
- 2) засвоєння людиною, що виростає в одній національній культурі, істотних фактів, норм і цінностей іншої національної культури. Адже потрібно не тільки представити інформацію про країну, але й сформулювати позитивне відношення до неї.
- 3) формування позитивної установки до народу – носія мови, адже вивчення мов починається з етапу зближення народів.
- 4) країнознавча інформація формується з природних форм мови та навчальних текстів.
- 5) пов'язана з уточненням специфіки країнознавства: країнознавчий аспект викладання реалізує в навчальному процесі філологічний спосіб вторинного пізнання дійсності.

Знання національних реалій важливе у процесі пізнання культури і мови країни. Постійною ознакою належності слова до лінгвокраїнознавчого матеріалу є присутність національно-культурного компонента, якого немає в інших мовах. Адже включення в зміст навчального матеріалу країнознавчої інформації, культурних реалій іншої країни сприяло ознайомленню студентів із основними автентичними матеріалами, предметами реальної дійсності, повсякденними матеріалами (анкети, проїзні квитки, вивіски, афіші, етикетки, рекламні проспекти).

Організаційно-педагогічна модель формування полікультурної компетентності студентів майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу) включала три етапи: пізнавально-мотиваційний, ціннісно-орієнтаційний, діяльнісно-рефлексивний

В умовах спеціально організованого педагогічного простору учні можуть засвоїти основи нового способу життя і нові культурні зразки. В результаті входження в простір соціокультурної взаємодії, взаємодопомоги і взаємопідтримки, освоєння нових соціально і особистісно значущих видів діяльності, вільного вибору форм діяльності, спілкування і відносин учень може проявляти самостійність, здобувати навички висування і реалізації ініціатив, освоювати елементи нової культури, самоврядування, купувати вміння і навички вести дискусію, відстоювати свою думку, пробувати себе в художньо-творчій діяльності, виявляючи і розкриваючи творчий потенціал, вчитися домагатися успіху, поставлених цілей. Таким чином, опановуючи новими знаннями, способами їх придбання, досвідом міжкультурного спілкування та взаємодії, дитина може успішно переносити засвоєне в усі сфери своєї життєдіяльності, в освітню практику [88, с.46].

Соціально-культурний досвід, придбаний учнями в умовах освітнього простору школи, представляється єдністю різного роду умінь і навичок, знань норм і стереотипів поведінки, інтеріоризувати ціннісні установки, відчуття і переживання, досвід взаємодії з людьми, досвід адаптації та відокремлення, а також саморозуміння, самовизначення, самореалізацію та самоствердження [66, с. 142].

У такому контексті освітній простір школи стає «сценою», на якій, як в театрі, розігруються різні п'єси, які транслюють ті чи інші аспекти культури, «беручи участь» в яких, школярі не тільки адаптуються до умов нового середовища, але і соціалізуються в новому соціальному просторі.

Важливим фактором у процесі формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови є наявність в його оточенні Значимого Іншого.

Вивчення ролі Значимого Іншого (англ. Significant other) в становленні особистості розглядалася в працях Г.С. Саллівана, У. Джеймса, Ч. Кулі, Г. Хаймана. У цих дослідженнях доведена роль Значних Інших в процесі адаптації та соціалізації особистості. Серед вітчизняних вчених вже усталилося розуміння дефініції «Значний Інший». Це — людина, яка є авторитетом для даного суб'єкта спілкування і діяльності [52, с. 201].

У деяких дослідженнях, присвячених адаптації учнів, йдеться про так званого «агента адаптації». Це людина, яка супроводжує і контролює процеси, зв'язані з входженням особистості в інше культурне середовище

Звернення до іншого допомагає зрозуміти себе як індивіда і як члена групи. Значення іншого для людини має безліч варіантів, кожен з яких визначає характер взаємин між людьми і впливає на процеси соціалізації.

В аспекті формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови важливі два прояви Іншого: Інший — не такий, як Я сам, і Інший, як Я сам.

Категорія «Інший, як Я сам» передбачає соціалізацію та інкультурацію через проживання тотожності, схожості, однаковості з представниками рідної культури. У спілкуванні з учнями-ровесниками дитина виявляє відмінні риси своєї культури, особливості поведінки в суспільстві, виявляє легкість в розумінні підтекстових і невербальних значень.

Категорія «Інший — не такий, як Я сам» представляє собою спілкування учнів з носіями культур, відмінних від його рідної. Це можуть бути і його однокласники, вчителі та інші люди, що входять в його соціальний простір під час перебування в новому середовищі. Взаємодія з Іншим, не таким, як я сам є ключовим аспектом у формуванні полікультурної компетентності. З одного боку, учень отримує можливість побачити відмінні риси, які проявляються в зовнішності, мові, манері поведінки, культурі спілкування і так далі, вчитися здатності прогнозувати поведінку партнера по взаємодії, демонструвати зі свого боку очікувану реакцію. Саме наявність

Іншого дозволяє реалізувати учню один з трьох рівнів рефлексії: Я насправді; Я з позиції себе; Я з позиції іншого.

З іншого боку, з часом, дитина, окрім відмінних рис, починає помічати подібності в тих чи інших моментах поведінки, проводити паралелі в мовних моделях, а найважливіше — бачити загальне в поглядах на основні проблеми: добра і зла, щастя і нещастя, світу і війни, щасливого майбутнього і т.д.

Саме такий рівень осмислення наявності Іншого, яке походить не від слова Чужий, а від слова Друг, відображає високий рівень сформованості полікультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови.

Особливе значення для подолання культурного шоку має позиція вчителя, який здійснює роботу з учнями. Педагогічна позиція розглядається в науці як поєднання ролі і місця педагога в системі відносин особистості до педагогічної дійсності, а також власного погляду на цілі і характер цієї діяльності, визначеного системою особистих установок, потреб і мотивів (А.К. Маркова, Н.М. Боритько, І.Ф. Ісаєва, В.І. Слободчиков, В.А. Петровський та ін.). Педагогічна позиція виступає ядром, системоутворюючим елементом навчальної ситуації, сполучною ланкою між очікуваннями, що пред'являються до вчителя, і його діяльністю, поведінкою в конкретній ситуації [17, с. 29].

Н.М. Боритько виділяє три типи педагогічної позиції: позиція наставника (орієнтація на пріоритет знань), позиція тренера (орієнтація на досвід діяльності), позиція консультанта (орієнтація на самостановлення учня) [18, с. 36].

Учитель, який організовує соціокультурний супровід учня часто прагне зайняти позицію досвідченого наставника, намагаючись «забезпечити» учнів необхідною інформацією про норми і правила, про традиції і культурні стереотипи, взаємодіючи з учнем лише на когнітивному рівні. Однак, для процесу формування полікультурної компетентності мало тільки високого рівня інформованості про іншу культуру, необхідно, щоб зміни торкнулися і

афективної сторони особистості, що виражаються в розвитку рефлексивних, емпатійних здібностей, формування толерантного ставлення до представників чужої культури. А це пов'язано, перш за все, зі здатністю до самопізнання, саморозвитку, самостановлення особистості. Сприяти таким змінам педагог має можливість тільки за умови обрання для своєї діяльності в якості ведучої позиції консультанта, супровідника. У цій екзистенціальній позиції створюються такі умови взаємодії між учителем і учнем, в яких вони починають відчувати потенціал власного розвитку. В основі таких відносин лежить віра в те, що вільна воля людини набагато важливіше, ніж його передбачуваність (А. Маслоу). Це така організація освітнього простору, при якій відбувається становлення усвідомленого та відповідального поведінки учня, розуміння цінності власної культури на рівні з цінністю культури інших країн. Екзистенційна позиція вчителя заснована на визнанні автономності внутрішнього світу учня, практичному затвердженні його права на самовизначення і вибір власного шляху особистісного розвитку [62, с. 169].

В рамках вивчення екзистенціальної позиції педагога сформувалися напрямки, які визначаються як педагогічний супровід (Є.І. Казакова, А.П. Тряпціна), педагогічна підтримка (О.С. Газман, М.М. Михайлова, С.М. Юсфін і ін.), Тьюторство (Л.В. Бендова, Е.А. Волошина, Т.М. Ковальова, Н.В. Рибалкіна, В.А. Адольф) і ін.

Сутність поняття «супровід» може бути виявлена через лексичне значення цього слова: «супроводжувати» — слідувати разом з ким-небудь, перебуваючи поруч, ведучи кудись або йдучи за ким-небудь» (С.І. Ожегов). Педагогічний же сенс даного поняття розташовується в семантичному полі педагогіки підтримки, поруч із такими поняттями, як забезпечення, допомога, підтримка.

Для виявлення специфіки терміна соціокультурного супроводу, необхідно відрізнити його, перш за все, від поняття педагогічної підтримки. По суті це дві форми педагогічної діяльності, що входять в парадигму

особистісно-орієнтованої освіти, на відміну від авторитарної і маніпулятивної моделі. Педагогіка підтримки передбачає принципово відмінний від авторитарного спосіб постановки цілей освіти. Перше завдання — встановити контакт, налагодити продуктивну комунікацію на основі поваги і довіри. Друга пов'язана з необхідністю зрозуміти учня. Учитель повинен розібратися в його внутрішньому світі, виявити ті потреби, здібності, інтереси, якими він вже володіє. Тільки потім можна зробити наступний крок — допомогти зрозуміти самого себе, усвідомити свій потенціал, визначити та вербалізувати мету власного розвитку. Таким чином, в рамках педагогіки підтримки мета освіти виявляється результатом спільних зусиль вихователя і вихованця, який навчає і навчається.

Педагогічна підтримка — процес створення умов (спільно з дитиною) для свідомого самостійного вирішення ним ситуації вибору за умови, якщо дитина не справляється сам.

Педагогічний супровід — процес зацікавленого спостереження, консультування, особистої участі, заохочення максимальної самостійності учня в проблемній ситуації при мінімальному в порівнянні з підтримкою участю педагога [85, с. 54].

А.В. Мудрик трактує супровід як особливу сферу діяльності педагога, спрямовану на залучення дитини до соціально-культурних і моральних цінностей, необхідних для самореалізації та саморозвитку [64, с. 9].

М.Р. Битянова вважає, що супровід — це система професійної діяльності педагогічної спільноти, спрямована на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психологічного розвитку в ситуаціях взаємодії [12, с. 28].

Тьютор — нова професійна педагогічна позиція в сучасній освіті. Т.М. Ковальова визначає тьютора як професіонала, що супроводжує процес індивідуалізації, що полягає в процесі фіксації та розвитку самості [49, с. 20]. Тьютор повинен забезпечувати виявлення індивідуальних особливостей і здібностей учня, підтримку цих здібностей, а також його супровід у тих

видах діяльності, в яких він може максимально самореалізуватися. Спираючись на це, тьютор будує його індивідуальну освітню програму, організує умови для складання та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії учня. Для учня, який потрапив в незнайомий для нього освітній простір, допомога вчителя-тьютора може стати незамінною підтримкою у визначенні свого місця в цьому просторі, виборі відповідних саме для нього навчальних і позанавчальних видів діяльності, завдяки яким відбудеться успішна адаптація і соціалізація молодого людини в новому соціокультурному середовищі [6, с. 171].

Відмінності в трьох типах екзистенціальної позиції педагога можуть бути виявлені на основі розстановки наступних смислових акцентів: позиція педагогічної підтримки - це взаємодія, спрямована на вирішення проблем в адаптації та соціалізації, Тьюторство — це максимальне залучення та облік індивідуальних особливостей того, хто навчається в освітньому просторі, супровід — це створення умов для саморозвитку, самостановлення особистості в соціокультурному середовищі. Узагальнюючи розглянуті позиції вчителя, можна зробити висновок, що в процесі соціокультурного супроводу учнів в освітньому просторі школи вчитель може займати одну з трьох екзистенціальних позицій: підтримує, тьютора або супроводжуючого. При цьому у всіх трьох випадках взаємодія вчителя і учня направлена на створення умов для осмислення і прийняття учнями оптимальних рішень в різних ситуаціях спілкування і взаємодії в іншому соціокультурному середовищі.

При цьому важлива роль в даному процесі належить особистості супроводжуючого. Формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови багато в чому залежить від того, хто виступає транслятором культурних цінностей і норм. Якщо вчитель сам є носієм полікультурної свідомості, це має великий вплив на процес соціокультурного супроводу учня. Особистісне спілкування учня і такого фахівця дозволить «стикатися» не тільки знаннями, а й особистісно-присвоєними цінностями.

Взаємодія учнів і вчителя в аспекті соціокультурного супроводу носить характер «подієвості» (В.І. Слободчиков). Подія як спільне проживання різних етапів входження учня в іншу культуру, спільно колективні почуття і переживання, можливість винести на обговорення скрутні моменти свого життя, побачити ситуацію очима людини того культурного середовища, в якій він зараз перебуває. Це і спільна діяльність як навчального, так і позанавчального характеру з обов'язковою можливістю обговорення, коментування вражень від того, що відбувається, побудова спільних планів на майбутнє, іноді це можливість вийти за рамки формального спілкування і поділитися глибоко особистими переживаннями. Важливо і те, що в процесі подієвого впливу зміни відбуваються всередині обох суб'єктів, як учня, так і вчителя. Адже вчитель виступає не просто як наставник, здатний вислухати проблему і дати готовий рецепт дії, а як одностудець, відкритий для обговорення і вироблення спільних рішень, а в деяких ситуаціях він займає позицію недосвідченого і необізнаного співрозмовника, і тоді учень отримує можливість поділитися своїм досвідом, набуваючи впевненість в собі, почуття відповідальності за свої дії.

Гра — одна з найважливіших складових навчального процесу. На думку Н.А. Щербакової, позитивна атмосфера на уроці і створення ситуації успіху для учнів сприятливо впливає на результати навчання і дає можливість подолати бар'єр сором'язливості, який ускладнює вільне спілкування іноземною мовою [1, с. 46].

Метою вчителя школи є досягнення такої якості мовної особистості, яка дозволить їй набути якостей посередника культур втрачаючи при цьому власної культурної ідентичності.

Навчання іноземним мовам має бути направлено на практичне застосування навичок, тобто повинна формуватися комунікативна компетенція, яка передбачає досягнення мети комунікативного акту в будь-якій ситуації. Тому особливу роль у викладанні іноземної мови відіграють

такі форми навчання, як імітаційні, ділові, рольові ігри, біографічна рефлексія, проекти і т. д. [2, с. 112].

Гра — це особлива форма людської діяльності, яка є першою сходинкою знайомства дитини з навколишньою дійсністю, з культурою. Гра допомагає розкрити здібності і таланти особистості, а також сприяє її самоствердження, самореалізації і підвищення самооцінки.

Ігри допомагають не тільки урізноманітнити урок, зробити його цікавим, мотивувати учнів до вивчення іноземної мови, а й дозволяють їм без особливих зусиль зрозуміти культурні особливості країни мови, що вивчається.

Використання різного роду ігор при проведенні занять дає широкі можливості об'єднання раціонального та емоційного компонентів навчання. Їх застосування дозволяє, крім іншого, компенсувати інформаційне перевантаження, з яким в повній мірі стикаються учні середньої школи; організувати для учнів режим психологічного розвантаження, що в кінцевому підсумку сприяє кращому засвоєнню знань і навичок спілкування. Ігри, висуваючи високі вимоги до рівня кваліфікації вчителя, дозволяють створити на уроці творчу, невимушену атмосферу, одночасно вказуючи шляхи вирішення проблем в конкретних ситуаціях спілкування. Ігрова діяльність впливає на розвиток уваги, пам'яті, мислення, уяви, всіх пізнавальних процесів.

Основною проблемою вивчення іноземної мови є те, хто навчається, знаходяться за рамками мовного середовища. Тому вчитель змушений відтворювати цю середу і моделювати іншомовне спілкування під час уроку. Включення ігрової діяльності в процес навчання розкріпачує, мотивує і стимулює учнів до подальшого вивчення культури іншої країни. При цьому школярі вчать знаходити необхідну інформацію, перетворювати її, виробляти на її основі плани виходу з будь-якої проблемної ситуації міжкультурного спілкування. Крім того, під час гри долаються стереотипи, міжкультурний шок, забобони і страх помилок в усному мовленні, тобто

мовний бар'єр. В учнів збагачується словниковий запас, їх мова стає більш насиченою і вільною.

Вітчизняні та зарубіжні психологи, такі як Л.С. Виготський, З.М. Істоміна, Р.І. Жуковська, І.А. Зимова, Е.І. Негневицкая, Ф. Фребель, Ж. Піаже, відзначають, що гра — це найбільш ефективна форма навчання культурі країни, мова якої вивчається. Гра формує у дітей адекватне ставлення до навколишньої дійсності, активізує пізнавальні процеси: увагу, мислення, пам'ять.

Для вдосконалення міжкультурної компетенції найбільш ефективні уроки, що моделюють ситуації, які можуть трапитися з гостем іншої країни під час подорожі, екскурсії. На допомогу приходять рольова гра, конкурси, вікторини. Ігрові прийоми забезпечують більш високу, у порівнянні з традиційною методикою, ступінь прояву навчаються пізнавальної самостійності, відбувається перехід з позиції об'єкта навчання на позицію суб'єкта діяльності і спілкування. Крім сюжетно-рольових ігор використовуються гри з правилами, творчі ігри, наприклад, конструкторські, драматизація і інші.

Кожен урок повинен бути грамотно спланований і мати свій сюжет, а всі дії на уроці відповідати його меті. Таким чином, пізнавальна діяльність учнів стає найбільш ефективною.

Іншими засобами, що забезпечують найбільшу активність учнів на уроці, є:

- вмотивованість завдань, які виконуються учнями;
- використання різноманітних видів мовленнєвої діяльності: діалог, монолог, полілог;
- використання наочних матеріалів; театралізація;
- насиченість матеріалу новою лексикою;
- використання різних форм пізнавальної діяльності (групова, командна, парна і т.д.);
- диференційований підхід до навчаються;

- комфортна і творча атмосфера на уроці.

Навчання іноземної мови передбачає формування вторинної мовної особистості, що має на увазі не тільки оволодіння методами і прийомами отримання інформації про іншу країну, а й формування у школярів середніх класів бережливого ставлення до іноземної мови, розуміння її як частини культури.

Гра є засобом розумового розвитку, оскільки активізує різні розумові процеси. Застосування ігрових ситуацій під час уроку підвищує якість знань і інтерес до предмету, допомагає учням краще засвоювати складний матеріал. До того ж, ігри знімають втому, напруженість розумової праці, підвищують працездатність учнів.

Включення ігрової діяльності в процес навчання розкріпачує, мотивує і стимулює учнів до подальшого вивчення культури іншої країни. При цьому школярі вчаться знаходити необхідну інформацію, перетворювати її, виробляти на її основі плани виходу з будь-якої проблемної ситуації міжкультурного спілкування. Крім того, під час гри долаються міжкультурний шок і страх помилок в усному мовленні, тобто знімається мовний бар'єр. У навчаються збагачується словниковий запас, їх мова стає більш насиченою і вільною.

Важливою умовою формування міжкультурної компетентності на середньому етапі є використання ігрових технологій, спрямованих на розвиток даної компетенції в різних видах мовленнєвої діяльності. Комплекс ігор, спрямований на формування міжкультурної компетенції — це система ігор, що має дворівневу структуру, що дозволяє застосовувати дані ігрові технології для будь-якої середньої школи при вивченні англійської мови.

Для вирішення ситуацій міжособистісних конфліктів ми застосували метод case-study, який забезпечував культурну емпатію (cultural empathy) та соціальну ініціативу студентів. Студентам пропонувалось брати участь не лише в обговоренні проведених кейсів, але й створенні кейсів у рамках культурологічної діяльності, формуванні ключових питань, підготовці

аргументів дискусії. Основною тематикою занять у рамках діалогу культур стали “Personal and cultural values”, “Cross-cultural work adjustment”, “Home stay vs travelling”. Вирішення проблемних ситуацій у контексті такої взаємодії відбувається на основі групової рефлексії. На основі аналізу поведінки представників різних культур в умовах реальної взаємодії усвідомлюється зміст вчинків, обговорення мотивів, стратегій та причин певних зразків культурної поведінки. Застосування методу біографічної рефлексії спрямований на усвідомлення власної біографії з метою аналізу культурної ідентичності та рефлексії природи ціннісних орієнтацій. Метод інтерактивного моделювання спрямований на організацію ситуацій крос-культурної взаємодії, аналіз поведінкових реакцій з метою вивчення досвіду культурологічної взаємодії.

Організація дискусій також сприяла самостійній та креативній діяльності студентів, адже студенти мали готувати матеріал країнознавчого характеру з елементами порівняння для його обговорення. Організація такого типу занять сприяє збагаченню своєї власної культури а також ознайомлення із культурними орієнтаціями іншої культури. На завершальному етапі організаційно-педагогічної моделі формування полікультурної компетентності нами були застосовані індивідуальні завдання для студентів у формі інформаційно-дослідницьких проєктів. У процесі активізації креативних здібностей студентів нами використовувалися технології ситуативного моделювання, а саме ситуативно-моделюючі ігри (у формі екскурсії, подорожі, ток-шоу, засідання, дискусії).

Формування комунікативних навичок у контексті полікультурних відносин було використано комплекс комунікативно-рефлексивних вправ “Інтерв'ю”, “Я - зірка”, “Уяви собі”, “Що було”, “До побачення!”, які сприяли формуванню толерантних відносин комунікантами, вираженню власних висловлювань. Багаторівневий зворотний зв'язок між учасниками давав можливість кожному з них побачити відображення себе у сприйнятті іншими, отримати інформацію про те, як сприймається його поведінка в тій

чи іншій ситуації, зрозуміти обмеженість чи хибність власних способів міжособистісного спілкування, а також побачити позитивні сторони своєї особистості. Завдяки цьому відбувалося набуття студентами нового когнітивного, емоційно ціннісного та поведінкового досвіду.

Використання інноваційних методик значно активізує навчальну роботу студентів і викладачів, стимулює систематичну роботу студентів над навчальним матеріалом, і викладач виконує функцію не інформаційну, а управлінську. На зменшення частки інформації, акцент на завданнях творчого характеру вказують також зарубіжні вчені П. Ешбі, К. Вессельс та ін.

Як відомо, ілюстрування певних явищ і механізмів (а не представлення поведінки конкретних особистостей, на відміну від рольової гри) здійснюється, як правило, через використання методу імітаційної гри, коли учасники копіюють у спрощеному вигляді процеси, що відбуваються в справжньому суспільному житті, що дає можливість глибоко проникнути в проблему. Звісно, рольові ігри імітують реальність призначення ролей, визначають ставлення до конкретної життєвої ситуації або проблеми

Використання інтерактивних технологій передбачає цілу систему методів, прийомів, форм і засобів навчання. Усі вони дають можливість студентам активно працювати, застосовувати на практиці уміння активно слухати, сприяють виробленню спільної думки, розвитку навичок міжособистісного спілкування. Наприклад, якщо учасники готові захищати свої пропозиції, приймати поправки, задавати питання, і результати вивіщуються на дошку, то обговорюються недоліки та прорахунки, відзначаються вдалі рішення та пропозиції. Відповідно до визначених видів технологій, можна виділити різні методичні прийоми як окремі способи реалізації інтерактивних технологій на уроках англійської мови. Зауважимо, що соціальну компетентність С. Ніколаєва вважає важливою складовою лінгвосоціокультурної компетентності [5, с. 13].

Безперечно, при вивченні англійської мови активно застосовуються різноманітні прийоми міжкультурної комунікації. Тому для вчителя важливо дбати про формування «уміння входити у групову взаємодію, добре володіти мовним, культурним словником суспільства» [7, с. 21]. Усе це означає формування високодуховної атмосфери спілкування, вимогу бути толерантним у спілкуванні, не нав'язувати своїх думок тощо. Адже творчий характер, тобто її спрямованість на перетворення дійсності та інформації про неї, свідчить про новий результат цієї діяльності.

Визначення педагогічної парадигми щодо організації вивчення англійської мови та реформування змісту відповідної сучасної підготовки фахівців передбачає поєднання інформатизації та творчості у забезпеченні різнобічного гармонійного розвитку особистості. Адже творча особистість зазвичай характеризується здатністю підходити до роботи нестандартно, шукати і знаходити ефективне розв'язання проблем. Тому дуже важливі для повноцінної діяльності суб'єкта потреба в експериментуванні з матеріалом, виділення в ньому загального і конкретного, взаємозв'язків і взаємозалежностей, вільний вибір часу, змісту, прийомів і методів виконання дій. На базі вивчення навчального матеріалу практикуються проблемно-пошукова вправа, проблемна бесіда, проблемно-пошукова практична робота, евристична бесіда, пошукова лабораторна робота, які забезпечують напружену роботу кожного на межі можливостей, творчість, свободу у виборі підходів до розв'язання ситуацій.

Відтак педагоги-практики наголошують на необхідності (зادля оптимального співвідношення репродуктивної діяльності студентів із творчою роботою) раціональної організації розумової праці, пропонують дотримуватися постійного порядку на робочому столі, використовувати прийоми активної роботи з матеріалом, що підлягає вивченню, оволодівати уміннями проводити групування матеріалу, виділяти головне, складати план відповіді, виявляти можливості використання на практиці. Обґрунтування необхідності нових технологій навчання має супроводжуватися потребою

визначення оновленого змісту навчальних дисциплін, у т. ч. англійської мови, що повинно розглядатися у зв'язку з активною участю студентів у навколишньому житті, пошуком засобів стимулювання самостійної творчої діяльності. Важливі джерела нововведень у сучасних навчальних закладах слід шукати також у практиці студентів, передовому педагогічному досвіді. Тут важливо підкреслити роль держави у питаннях фінансування певних програм та забезпечення відповідними засобами, щоб підтримати самостійну діяльність студентів.

Висновки до розділу 3

Проаналізувавши різні джерела ми можемо зробити висновки за розділом. Основними педагогічними умовами, що визначають ефективність процесу формування полікультурної компетентності, є наступні:

- збагачення освітнього простору школи соціокультурним контекстом, долучаються учнів до різних цінностей культури;
- забезпечення комплексного соціокультурного супроводу учнів в процесі навчання в школі;
- організація процесу навчання на основі ціннісно-рефлексивної взаємодії суб'єктів навчального процесу з використанням технології інтерактивного навчання.

У зв'язку з тим, що мова йде про формування міжкультурної компетентності, саме методика гри була обрана як найбільш дієва та цікава.

Таким чином, дані, отримані в ході нашої роботи, показують, що активну участь учнів в громадських і культурно-творчих заходах позитивно впливає на зниження культурного шоку. Учні, які мають більш високий рівень інформованості в традиціях, звичаях, культурі країни і комунікативної толерантності швидше установлюють контакт і ставляться з більшою емпатією до представників інших етнічних груп і їх культурних особливостей, успішніше справляються з тривогою, що виникає внаслідок втрати зв'язку зі звичними соціальними зв'язками і практиками. В цілому, участь учнів в полікультурних подіях, дозволяє відчувати свою причетність до спільноти, встановити довірчі контакти з представниками нової культури, знизити вплив стресових чинників на психоемоційний стан, що сприяє зниженню культурного шоку, мотивації до успішної комунікації та подолання соціокультурних бар'єрів.

Адаптація є складним процесом, що вимагає спільних зусиль по її подоланню з боку педагогічного колективу, кураторів груп і самих учнів, які не повинні замикатися в своїх проблемах, а брати активну участь у житті

групи, факультету, університету. Результат процесу адаптації, або адаптованість як найбільш стійкий стан організму в нових соціокультурних умовах буде успішною і швидкою, якщо іноземні студенти будуть проявляти інтерес до навколишнього життя, творчу ініціативу, включаючись в усі факультетські заходи.

Ефективність процесу адаптації іноземних студентів до життя і навчання в Україні залежить від їх національно-етнічних, соціально-культурних і психологічних особливостей. Важлива роль при цьому відводиться розвитку пізнавальних інтересів та правильної організації не тільки навчального, але і виховного процесу, при якому спілкування викладачів і студентів здійснюється на основі психолого-педагогічної підтримки. тільки завдяки спільним зусиллям всіх ланок навчально-виховного процесу можна досягти позитивних результатів.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження ми здійснили теоретичний аналіз наукових джерел щодо висвітлення проблеми формування полікультурної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови. Було зрозуміло, що сучасна культурна та економічна ситуація потребує від людини вміння організовувати взаємовигідний діалог з усіма суб'єктами загального життєвого простору, вибудовувати гуманітарні, міжкультурні взаємини з представниками різних культур, країн, етносів і націй. Поточні події сьогодення не залишають сумнівів, що якість української вищої освіти – це питання національної безпеки. Тож проаналізувавши джерела, ми зрозуміли, що з кожним роком цьому питанню приділяється все більше часу як в ході підготовки майбутніх вчителів, так і в ході роботи з учнями.

Аналіз наукових праць вітчизняних й зарубіжних дослідників показує, що поняття «полікультурна компетентність» має декілька визначень та трактується різними вченими по-різному. Але можна об'єднати деякі визначення та сформулювати загальну дефініцію. Тож, полікультурна компетентність майбутнього вчителя – це інтегративна якість особистості майбутнього фахівця, що формується в процесі навчання, та включає систему полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для повсякденного життя й діяльності у сучасному полікультурному суспільстві, що реалізується в здатності ефективно вирішувати завдання педагогічної діяльності в ході позитивної взаємодії із суб'єктами освітнього процесу-представниками різних культур. Погляди на складові полікультурної компетентності також різнилися але узагальнюючи їх, ми прийшли до висновку, що в структурі полікультурної компетентності майбутніх учителів можна виокремити наступні компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний.

Що стосується визначення поняття “культурний шок”, різні дослідники також визначали його по різному. Але ми об’єднали найбільш вагомі та прийшли до висновку, що культурний шок — це психологічна дезорієнтація і фізичний дискомфорт індивіда при зіткненні з іншим культурним середовищем. Зважаючи на те, що більшість частину дня учень провидить в навчальному закладі, вчитель грає значну роль у подоланні в них культурного шоку. Тож роль полікультурної компетентності вчителів англійської мови у подоланні учнями культурного шоку складається в тому, щоб вчитель різносторонньо та невимушено допомагав учневі адаптуватися та пристосуватися до нової середи, знайти контакт з однолітками та якомога швидше подолати стадію шоку.

Як результат дослідницької роботи, було розроблено та впроваджено план уроку англійської мови та позакласного заходу, спрямованих на реалізацію теми нашої кваліфікаційної роботи, однією з головних цілей яких є подолання культурного шоку в учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. М. : Просвещение, 1990. 141с.
2. Абіббуллаєва Г. С. Деякі аспекти полікультурної освіти. Педагогіка і психологія. 2006. № 1. С. 75–84.
3. Абульханова-Славская К. Деятельность и психология личности. М. : Наука, 1980. 260 с.
4. Аверин В. А. Психология личности : учеб. пособие. СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 1999. 89 с.
5. Агадуллін Р. Р. Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект. Педагогіка і психологія. 2004. № 3. С. 18–29.
6. Агранат Ю. В. Формирование поликультурной личности будущих специалистов социальной сферы при обучении иностранному языку в вузе: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Хабаровск, 2009. 195 с.
7. Андрущенко В., Дівинська Н. та ін. Особистісно-орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах : монографія / відп. ред. В. Андрущенко, В. Лугового. Київ : Пед. думка, 2008. 256 с.
8. Антонова О. Є. Вплив полікультурного середовища на розвиток обдарованості майбутніх педагогів. Проблеми освіти : зб. наук. пр. Київ, 2015. № 82. С. 27–32.
9. Безух Ю. С. Полікультурна освіта учнів початкової школи у США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2013. 220 с.
10. Березюк О. Формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців у сучасному освітньому просторі. Формування загальнокультурної компетенції майбутніх фахівців: зб. наук. пр. / відп. ред. О. С. Березюк, О. М. Власенко. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 122 с.
11. Беседіна Л. М., Сторублев О. І. Педагогічна майстерність, активні методи навчання та методична робота у навчальних закладах. Київ : Логос, 2009. 204 с.

12. Битянова М. Р. Организация психологической работы в школе. М. : Совершенство, 1997. 298 с.
13. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід до презентації освітніх результатів. Школа першого ступеня: теорія і практика : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький : ДПУ ім. Г. Сковороди. 2004. № 10. С. 18–26.
14. Білецька І. О. Полікультурні засади іншомовної освіти у середніх 209 навчальних закладах США : дис. ... д-ра пед. Наук : 13.00.01 / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2014. 400 с.
15. Богданов А. И. Поликультурная образовательная среда. Современные наукоемкие технологии. 2011. № 1. С. 113–115.
16. Болгарина В., Лощенова І. Культура і полікультурність. Шлях освіти. 2002. № 1. С. 2–6.
17. Боровкова Т. И. Развитие педагогической позиции преподавателя высшей школы в дополнительном профессиональном образовании : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Владивосток, 2007. 29 с.
18. Борытько Н. М. Педагог в пространствах современного воспитания. Волгоград: Перемена, 2001. 214 с.
19. Бургун І. В. Актуальність упровадження компетентнісного підходу в освітню практику. URL: <http://www.nbu.gov.ua>.
20. Варданян Ю. В. Строение и развитие профессиональной компетентности специалиста с высшим образованием : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. М., 1998. 353 с.
21. Васютенкова И. В. Сущностные аспекты и актуальность поликультурного образования. Современные наукоемкие технологии. 2011. № 1. С. 113–115.
22. Васютенкова И. В. Развитие поликультурной компетентности учителя в условиях последиplomного образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. СПб., 2006. 27 с.
23. Веклич Ю. І. Лінгвокраїнознавчий аспект навчання іноземної мови у підготовці майбутніх учителів початкової школи. Вісник психології і

педагогіки: збірник наукових праць Київського університету ім. Бориса Грінченка. 2011. № 6. С. 37–42.

24. Величко Н. М. Полікультурна компетентність як складова професійної компетентності педагога. Вісник Житомирського державного університету. 2010. № 54. С. 61–65.

25. Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения: материалы к четвертому заседанию методол. семинара 16 нояб. 2000 г. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 84 с.

26. Волик Л. В. Теорія і практика полікультурного виховання майбутніх педагогів початкової ланки освіти: програма спеціального курсу. Полтава: ІОЦ ПДПУ ім. В. Г. Короленка, 2004. 26 с.

27. Волик Л. В. Полікультурний світогляд майбутнього вчителя як актуальна проблема сучасної професійної освіти. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2003. № 3. С. 77–85.

28. Володько В. М. Основні компоненти загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя. Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. ст. Крим. держ. гуманіт. ін-т. 2001. № 3. С. 25–42.

29. Воротняк Л. І. Особливості формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах. Вісник Житомирського державного університету. 2008. № 39. С. 105–109.

30. Воротняк Л. І. Особливості педагогічної технології формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах. Педагогічний дискурс: зб. наук. пр. Хмельницький : ХГПА, 2008. С. 48.

31. Гиль С. С. Педагогические условия самореализации подростков : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Екатеринбург, 1995. 28 с.

32. Голік Л. О., Клиненко Т. В., Красовицький М. Ю., Левченко Г. І. Полікультурна освіта в Україні. Завуч. 1999. № 29/35. С. 3–4.

33. Гончаренко Л. А. Формування готовності вчителів до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища в системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Південноукр. регіон. ін-т післядипломної освіти пед. кадрів. Херсон, 2006. 215 с.
34. Гончаренко Н. А., Зубко А. М., Кузьменко В. В. Розвиток полікультурної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів : навч. посіб. / відп. ред. В. В. Кузьменка. Херсон : РІПО, 2007. 176 с.
35. Грива О. А. Соціально-педагогічна модель формування толерантності у дітей та молоді в полікультурному суспільстві. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Київ ; Житомир : ЖДУ, 2004. № 1. С. 46–52.
36. Гулецька Я. Г. Полікультурна освіта студентської молоді в університетах США : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2008. 20 с.
37. Гулецька Я. Г. Особливості полікультурної освіти вчителів в університетах США. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія : психолого-педагогічні науки: наук. журн. 2007. № 5. С. 25–31.
38. Данилова Д. Ю. Формирование поликультурной компетентности студентов. Учитель. 2007. № 3. С. 12–15;
39. Демура І. Сутність професійних компетентностей. Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. Слов'янськ : Видав. центр СДПУ, 2007. № 38. С. 64–71.
40. Джурицкий А. Концепции и реалии мультикультурного воспитания: сравнительное исследование. М. : Academia, 2008. 304 с.
41. Довгополова Я. В. Формування толерантних відносин студентів у полікультурному середовищі вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2007. 206 с.
42. Дрожжина С. Полікультурна освіта: теоретичні засади реформування. Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. Хмельницький: ХГПА, 2008. С. 28–36.
43. Дубасенюк О. А. Професійно-педагогічна освіта: методологія, теорія, практика: монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 400 с.

44. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : наук.-метод. посіб. / за ред. І. Г. Єрмако. Запоріжжя : Центріон, 2005. 640 с.
45. Зачесова Е. Ручка от сундука. Компетентностный поход в образовании. Учительская газета. 2008. С.15–19..
46. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. Высшее образование сегодня. 2003. № 5. С. 34–42.
47. Зюзіна Т. Реалізація принципів полікультурності та етизації в організації культурологічного напрямку : змістовно-процесуальний аспект. Освіта Донбасу. 2007. № 3. С. 86–93.
48. Игнатова И. Б., Бурыкина В. Г. Культурный шок и пути его преодоления иностранными студентами. Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова. 2010. Т. 16. С. 236–239.
49. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід : метод. Посіб. / уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. Київ : АПН України, 2002. 136 с.
50. Кендзьор П. Толерантність як ціннісна складова полікультурної компетентності особистості школяра. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 5 : педагогічні науки: реалії та перспективи. 2011. № 29. 298 с.
51. Ковалева Т. М. К обсуждению принципиальной модели тьюторского сопровождения. Научно-методический журнал заместителя директора школы по воспитательной работе. 2008. №5. С. 20.
52. Ковальчук Г. Етнічна толерантність та культура міжнаціонального спілкування у педагогічному процесі. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2011 – Вип. 29.
53. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. М. : Академия, 2001. 176 с.
54. Компанієць В. О. Сутність і особливості сучасного полікультурного виховання. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Київ : Житомир : Вид-во ЖДУ, 2004. № 6. С. 62– 67.

55. Кондратьев, М. Ю., Ильин, В. А. Азбука социального психолога-практика. М. : ПЕР СЭ, 2007. С. 201.
56. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. Київ : Освіта, 1998. 255 с.
57. Коростелина К. В. Система социальных идентичностей: опыт анализа этнической ситуации в Крыму. Симферополь : ДОЛЯ, 2006. 255 с.
58. Кремень В. Г. Дистанційна освіта 0 перспективний шлях розв'язання сучасних проблем розвитку професійної освіти. Вісник акад. дистанц. освіти. 2003. № 1. С.4–11.
59. Ксензова Г. Ю. Перспективные школьные технологии : учеб.-метод. пособие. М. : Пед. об-во России, 2001. 224 с.
60. Кузьменко В. В., Гончаренко Л. А. Формування полікультурної компетентності вчителів загально-освітньої школи : навч. посіб. Херсон : РПО, 2006. 92 с.
61. Куриляк В. Є. Міжкультурний менеджмент. Тернопіль : Астон, 2004. 239 с.
62. Лесик В. Формування у студентів психолого-педагогічної готовності до майбутньої професійно-трудової діяльності. Гуманітарний вісник "Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2011. № 22. С. 93–96.
63. Лощенова І. Ф. Розвиток ідеї полікультурного виховання у світовій педагогічній думці. Педагогіка і психологія. 2002. № 1–2. С. 68–76.
64. Лутаєва Т. В., Кайдалова Л. Г. Педагогічна культура : навч. посіб. Харків: НФаУ, 2013. 156 с.
65. Маслоу А. Психология бытия. М. : Наука, 1997. 304 с.
66. Матвієнко О. В. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 384 с.
67. Митина, Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя. М.: Издательский центр «Академия», 2004. – С.68
68. Мудрик А. В. Воспитание как составная часть процесса социализации. Вестник ПСТГУ. Серия IV : педагогіка, психологія, 2008. № 3 (10).

69. Налчаджян, А. А. Социально-психическая адаптация личности: формы, механизмы и стратегии. — Ереван : Изд-во АН Армянской ССР, 1988. — 263 с.
70. Ничкало Н. Г. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: Монографія / под ред. — Хмельницький: ТУП, 2002. — 334 с.
71. Пальчикова О. Реалізація крос-культурного підходу до навчання української мови іноземних студентів. К.: 2016. - 22 с.
72. Пассов Е. И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур. Липецк : ЛГПИ – РЦИО, 2000. 204 с.
73. Педагогика : учебник для вузов / под ред Н. Бордовской, А. Реан. СПб. : Питер, 2003. С.142.
74. Перроті А. Виступ на захист полікультурності. Львів : Кальварія, 2001. 128 с.
75. Песков И. В. Формирование поликультурных компетенций учащихся старших классов общеобразовательной школы : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Тверь, 2009. 22 с.
76. Петрова И. Поликультурный подход при организации работы с родителями в дошкольном учреждении. URL: <http://www.moi-detsad.ru/konsultac357.html> (дата звернення : 12.09.2020).
77. Підручна З. Ф. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2008. 22 с.
78. Пірошенко С., Шиманська В. Полікультурна компетентність майбутнього вчителя як стандарт сучасної освіти. Вісник Прикарпатського університету. Серія : педагогіка. 2013. № 46. С. 39–43.
79. Погребняк В. А. Полікультурна підготовка майбутнього вчителя у педагогічному процесі вищої школи. Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України : зб. ст. міжнар. наук.-практ. конф., 18–20 верес. 2008 р. Ялта : РВВ КГУ, 2008. С. 97–101.
80. Погребняк В. Полікультурний тренінг у системі підготовки фахівця. Педагогічні науки. 2012. С. 63–70.

81. Подольська Є. А., Лихвар В. Д., Погорілий Д. Є. Кредитно-модульний курс культурології: навчальний посібник. Київ : Інкос ; ЦНЛ, 2006. 368 с.
82. Пометун О. І., Султанова Л. Ю. та ін. Людина у полікультурному суспільстві : навч.-метод. Посібник. Київ : Інжиніринг, 2010. 248 с.
83. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2004. 432 с.
84. Равен Дж. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы. М. : Когито-Центр, 1999. 144 с.
85. Резнік Н. В. Основні аспекти полікультурного виховання в процесі вивчення іноземної мови в ВУЗі. Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. 2011. № 6. С. 25–28.
86. Рудь М. Компетентнісний підхід в освіті. Вісник Львів. ун-ту. 2006. № 21, С. 73–80.
87. Садохин А. П. Межкультурная коммуникация : учеб. пособие. М. : Альфа-М ; ИНФРА, 2006. 288 с.
88. Сафонова В. В. Культуроведение и социология в языковой педагогике. Воронеж : Истоки, 1992. 430 с.
89. Селевко Г. Компетентности и их классификация. Народное образование. 2004. № 4. С. 138–143.
90. Сімоненко М. В. Полікультурна компетентність майбутнього вчителя як стандарт освіти європейського виміру. URL: http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Pedagogica/58322.doc.htm (дата звернення : 12.09.2020).
91. Складановська М. Г. Компетентнісний підхід до вивчення проблем екологічної освіти у вищій школі. Вісник СевДТУ. Серія : педагогіка. 2008. № 90. С. 52–56.
92. Сластенин В. А., Подымова В. А. Педагогика: инновационная деятельность. М. : Магистр, 1997. С. 54.

93. Соколова І. В. Формування полікультурної компетентності у майбутніх вчителів-філологів. URL : http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/ (дата звернення : 12.09.2020).
94. Соколова І. В., Івашко О. А. Формування полікультурної компетентності у контексті фахової підготовки фахівців. Наука і освіта. 2009. № 4. С. 93–94.
95. Старовойтенко Е. В. Культурная психология личности: монография. М. : Академпроект ; Гаудеамус, 2007. С. 46.
96. Стефаненко Т. Г. Адаптация к своей культурной среде и пути её оптимизации. Введение в практическую и социальную психологию. М. : Наука, 1994. 225 с.
97. Струк Е. Н. Социальная адаптация к инновационным изменениям в современном обществе. Вестник Московского университета. 2007. № 2. С. 119–131.
98. Ген Ю. П. Культурология и межкультурная коммуникация. Ростовн / Дон ; Феникс, 2007. 328 с.
99. Терно С. Полікультурна освіта: чи потрібна вона Україні?. Історія в школах України, 2008. № 9. С. 15–20.
100. Тишулина С. Г. Поликультурное образование в системе подготовки будущих учителей. Вестник МГТУ. 2006. №4. С. 573–575.
101. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции: технология конструирования. Народное образование. 2003. № 5. С. 55–61.
102. Чошанов, М. Гибкая технология проблемно-модульного обучения. М. : Нар. образование, 2004. – 157 с.
103. Шихирев П. Н. Введение в российскую деловую культуру. М. : Новости, 2000. 334 с.
104. Шукин А. Н. Обучение иностранным языкам: теория и практика : учебное пособие для преподавателей и студентов. М. : Филоматис, 2004. С. 139–140.
105. Юр'єва К. Зміст і шляхи формування полікультурної компетентності педагогів. Управління школою. 2004. № 33. С. 10–11.

106. Ягупов В.В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. Наукові записки НаУКМА. Серія «Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота». – Т. 1. – 2007. – С. 3-8.
107. Якса Н. В. Теоретичні засади професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів до взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах полікультурності Кримського регіону. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2006. – 433 с.
108. Argil M. Social encounters. London, 1976.
109. Banks J. A. An Introduction to Multicultural Education. Boston ; London : Allyn and Bacon, 2000. 578 p.
110. Bennett M. J. A developmental Approach to Training for Intercultural Sensitivity. Intercultural Journal of Intercultural Relations. 1986. № 10 (2). P. 179–196.
111. Berry J. W. Immigration, acculturation and adaptation. Applied psychology: An international review. 1997. № 46 (1). P. 5–34.
112. Bock Ph. K. Culture Shock. A Reader in Modern Cultural Anthropology. N. Y., 1970.
113. Herskovits M. Cultural anthropology. N. Y., 1995. 454 p.
114. Modern Language Learning, Teaching, Assessment. A Common European Framework of Reference. Council of Europe, Education Committee. Strasbourg, 1998. 224 p.
115. Race R. Multiculturalism and education. London : Bloomsbury, 2015. 169 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Урок-квест з англійської мови

Цілі:

Освітня:

- узагальнення та систематизація страноведческого матеріалу про культуру, історію та географію України, США і Великобританії,
- розширення кругозору учнів в області мовних дисциплін: мовознавства, етимології слів англійської мови, стилістики тексту, словотвору, фразеології, синтаксису і фонетики.

Розвиваюча:

- підвищення мотивації до самонавчання;
- формування нових компетенцій;
- реалізація креативного потенціалу;
- підвищення особистісної самооцінки;
- розвиток незатребуваних в навчальному процесі особистісних якостей (наприклад, поетичні здібності)

Виховна:

- вміння працювати в команді,
- подолання культурного шоку
- формування поваги та інтересу до культури країни досліджуваної мови і народу, її носію.

Хід гри

1. Підібрати необхідні завдання.
2. Розподілити учнів на 3 команди. Кожна команда різновікова – учні з 6-го по 11-й клас. Дозволяється провести жеребкування.
3. Розподілити завдання по трьох станцій-кімнатах: *Britanica Room*, *Motherland*, *Wild West Room*. В даному квесті кожна станція-кімната включає в себе 4 завдання. Перше вступне завдання – країнознавча вікторина, яка відображає тематику назви кімнати, відкриває етап, її вирішує вся команда, далі

учасники діляться на три групи, і кожна група працює над своїм завданням. Вони повинні бути приблизно однакові за складністю, так як час, дане на проходження кожного етапу строго регламентовано – 10 хвилин.

4. Гра починається в актовому залі, де учасники отримують карту проходження квесту. Кожна команда проходить свій маршрут, заробляє бали (кожне правильно вирішена завдання – 1 бал), які керівник етапу записує в карту. Потім команда повертається в точку старту – актовий зал.
5. Супер гра.
6. Підрахунок загальної суми балів.
7. Підведення підсумків. Вручення призів.

Етапи квесту.

Britannica Room.

I. Країнознавчих вікторина. Проводиться в стилі своєї гри. Учасникам пропонується вибрати категорію і відповісти на 4 питання: Geography, History, Culture, Symbols & People.

Geography

1. What is the highest mountain in the UK?
2. The capital of Northern Ireland.
3. What is the longest river in the UK?
4. This lake is famous for its monster.

History

1. Who gave London its name?
 - a. The Egyptians
 - b. The Greeks
 - c. The Romans
2. She was the first woman Prime Minister of Britain.
3. Where are the British Kings and Queens crowned?
4. What is the oldest University in England?

Culture

1. Where did “The Beatles” start their career?

2. He is Scotland's national poet
3. What poet was born in Stratford-on-Avon?
4. Who created Hercule Poirot and Miss Marple?

Symbols&People

1. What is the flower symbol of England?
2. What is the name of the British national flag?
3. How is the financial district of London called?
4. Who is the head of British government?

II. Idioms. Підібрати правильне визначення англійської ідіоми.

1. a knight in shining armour | armor

My car broke down and I was stuck on the side of the road until a knight in shining armour came and

1. took me away on the back of his horse
2. told me all about dungeons and dragons
3. fixed my car for me

2. eyes like a hawk

Which of these people would need eyes like a hawk?

1. a pilot who searches for lost people
2. a sound engineer who records music
3. a chef who makes cakes and desserts

3. kill two birds with one stone

Sandra killed two birds with one stone by going to Paris. She practiced her French before her exam and she

1. got better at speaking French
2. read a book on French history
3. went to her friend's wedding

4. like a fish out of water

Pablo went to the party, but he felt like a fish out of water because

1. he was tired of eating meat and chicken
2. he'd forgotten to take his swimming shorts

3. he was the only Mexican guy there

5. sick as a dog

Gerry is as sick as a dog, so he should

1. go to see a vet
2. go to a hospital
3. get a new dog

6. take the bull by the horns

The team wasn't playing well, so the coach took the bull by the horns and

1. sacked several senior players
2. told everyone he was doing his best
3. asked the players to try a bit harder

7. the lion's share

The lion's share of the zoo's budget was spent on

1. the lions
2. the salaries
3. the tea and biscuits

8. jump out of your skin

Henry was walking through the forest, and he jumped out of his skin when

1. he saw many trees were cut down
2. his friend told a funny joke
3. a snake fell on his head

9. lend someone a hand

Our boy Johnny never offers to lend a hand. We always

1. have to go out and buy one
2. have to ask him to help out
3. have to tell him we're fine

10. let your hair down

After a hard day's work, the office staff decided they needed to let their hair down so they

1. went to a nightclub

2. went to a hair salon
3. went to a library

11. music to your ears

The accused man said it was music to his ears when the judge said

1. guilty
2. not guilty
3. life without parole

12. neck and neck

The top two runners were neck and neck as they

1. started the last lap of the race
2. talked to reporters before the race
3. stood side by side to compare their heights

13. The greater the sinner, the greater the saint

The saying "The greater the sinner, the greater the saint" implies that bad people

1. can become good people
2. can never become good people
3. are better than good people

14. The end justifies the means

The government says that "the end justifies the means," so killing one thousand people to save one million people will

1. be acceptable
2. be unacceptable
3. have no meaning

III. Do you know English and American literature? Завдання на знання англійської та американської літератури.

What book is it?

1. "The King and the Queen of Hearts were seated on their throne when they arrived, with a great crowd assembled about them – all sorts of little birds and beasts, as well as the whole pack of cards: the Knave was standing before them, in chains, with a soldier on each side to guard him; and near the King was the White

Rabbit, with a trumpet in one hand, and a scroll of parchment in other.” (**Alice in Wonderland**)

2. “He was a comely, handsome fellow, perfectly well made, with straight, strong limbs, not too large; tall, and well-shaped; and, as I recon, about 26 years of age... In a little time I began to speak to him; and teach him to speak to me; and first, I let him know his name should be Friday, which was the day I saved his life; I called him so for memory of the time” (**Robinson Crusoe**)

Who is the Character?

1. He is a young boy. His hair is black and his eyes are green. He has got a strange scar on his forehead. Being an orphan he lived in his aunt’s house and never guessed that he came from a wizards family until he received a letter informing that he was accepted to a wizards’ school. (**Harry Potter**)

2. He investigated a lot of different mysterious events and crimes. While working, he smokes a lot and sometimes plays the violin which helps him to concentrate. (**Sherlock Holmes**)

3. He used to be a police detective in Belgium but since the time he moved to Britain he started a private practice. He is quite short, with an egg-shaped head and a beautiful moustache he is so proud of. He is very accurate, sometimes vain, but always very successful. (**Hercule Poirot**)

IV. Tongue twisters. Завдання на перевірку навичок правильної вимови. Прочитати скоромовку швидко і без фонетичних помилок.

A thatcher of Thatchwood went
to Thatcher a-thatching;
Did a thatcher of Thatchwood go
to Thatchet a-thatching?
If a thatcher of Thatchwood went
to Thatchet a-thatching
Where’s the thatching of Thatchwood
he’s thatched?

Wild West Room

*I. Країнознавчих вікторина. Проводиться за таким же принципом, що і вікторина в *Britanica Room*.*

Geography

1. What is the longest river in the USA?
2. What is America's largest state?
3. Where is Hollywood situated?
4. Where is The Statue of Liberty situated?

History

1. When did Christopher Columbus discover America?
2. Whose name was given to America?
3. He was the longest-serving US president....
4. Which of the US presidents was a famous Hollywood actor?

Culture

1. Who wrote the story "The Old Man and The Sea"?
2. What is the real name of Mark Twain?
3. What genre of music is abbreviated to R'n'B?
4. This style of music was first played in New Orlean in Afro-American communities.

Symbols& People

1. What is the name of the American national flag?
2. What do the stars symbolize?
3. What do the stripes symbolize?
4. This city has a popular nickname the "Big Apple"

II. American & British English. В даному завданні учасники отримують картки зі словами і шукають еквіваленти британської та американської англійської мови. Слова дані врозкид.

autumn----- fall
 biscuit-----cookie
 sweet-----candy
 rubber-----eraser

post-----mail
 holiday-----vacation
 toilet-----restroom
 lift-----elevator
 cinema-----movies
 shop-----store

III. Countable or Uncountable. Завдання на знання лексики та граматики.

Mark each noun as C (countable), U (uncountable) or C / U (countable and uncountable):

light -	hair -	cup -	electricity -
paper -	luggage -	dog -	plate -
air -	furniture -	music -	news -
advice -	homework -	shopping -	programme -

IV. Adverbs of Frequency. Завдання на знання відтінків значення англійських діалектів.

Put these adverbs into order from 0 to 6.

- o rarely =
- o often =
- o always =
- o sometimes =
- o usually =
- o never = 0
- o occasionally =

V. Завдання на знання назв знаків пунктуації. Punctuation Marks. Match each punctuation mark to its name: () ' , - _ : ? . ! ;

colon	underline	exclamation mark	semi-colon	comma
hyphen	question mark	full stop, point	brackets	apostrophe

I. Країнознавчих вікторина.

Geography

1. What regions border the sea?
2. What is the largest city of Ukraine?
3. What mountains are situated in Ukraine?
4. What countries Ukraine situated with?

History

1. Who was the first knyaz of Kievskaya Rusy?
2. What is the oldest city in Ukraine?
3. When was the USSR destructed?
4. When was the current Constitution of the Ukraine adopted?

Culture

1. Who was the most famous Ukrainian writer?
2. What is the name of the artist whose paintings were strongly connected with Azov sea?
3. This Romantic composer is famous mainly for his ballets.
4. Ukraine was the main place for his stories.

Symbols & People

1. What do the colours of the Ukrainian flag symbolize?
2. What is the emblem of Mariupol city?
3. What was the symbol of the Olympic Games in Moscow in 1980?
4. Who wrote the words for the current national anthem?

II. Anagrams. *Одне з найцікавіших і цікавих ігрових завдань. Допомагає розвинути логіку мислення, по-новому поглянути на легкі і звичні слова англійської мови.*

E. g. 24 H in a D – 24 Hours in a Day

1. 26 L of the A (26 letters of the alphabet)
2. 7 D of the W (7 days of the week)
3. 60 M in an H (60 minutes in an hour)
4. 365 D in a Y (365 days in a year)

5. 7W of the W (7 wonders of the world)
6. 12 M in a Y (12 months in a year)
7. 13 S in the US F (13 stars in the US flag)

III. Write a poem. Дане завдання допомагає розкрити творчий потенціал учнів. Показати незатребуваних в навчальному процесі поетичні здібності.

Use words:

- a) eagle, farmer, believe, create, gentle
- b) teenager, crazy, dear, smile, advise

V. Фінальний етап квесту – супер-гра

Всім трьом командам даються 2 прислів'я, точніше картки зі словами. Використовуючи їх потрібно правильно скласти прислів'я і дати російський еквівалент її перекладу. Всі команди отримують однакові прислів'я, оцінюється не тільки швидкість виконання, але і правильність.

Proverb №1

The grass is always greener on the other side of the fence.

Добра там, де нас нема

Proverb №2

Be slow in choosing a friend, but slower in changing him.

Нема друга, тож шукай, а як знайшов, то зберігай

Після супер-гри підраховуються бали, і оголошується переможець. Хочеться відзначити, що в даному квесті всі учні відчувають себе переможцями, тому що їм вдається проявити себе, показати свої неординарні здібності, попрацювати як індивідуально, так і в групах. Незважаючи на велику підготовчу роботу, такий метод залучає учнів до вивчення англійської мови, активує їх пізнавальну діяльність і робить процес навчання творчим і захоплюючим.

Урок-проект “Welcome to Great Britain“

Тип уроку: формування навичок і вмінь.

Цілі:

Освітня:

- активізувати вміння та навички мовлення, використовуючи лексику з теми;
- практикувати учнів в аудіюванні з метою отримання максимально повного й точного розуміння всієї інформації;
- вдосконалювати навички читання та поповнити словарний запас у процесі роботи над текстом.

Розвиваюча:

- розвивати логічне мислення, мовну здогадку, навички класифікації та узагальнення;
- розширити знання учнів про Велику Британію;

Виховна:

- розвивати інтерес та виховувати повагу до традицій і країни, мову якої вони вивчають.

Обладнання: карта Великої Британії, учнівські проекти, роздавальньо-дидактичний матеріал, комп'ютер, інтерактивна дошка.

Форма проведення: урок-захист проектів.

Тип проекту:

- за видом діяльності: практико-орієнтований
- за змістом: міжпредметний
- за характером партнерських взаємодій: кооперативний
- за часом проведення: короткостроковий.
- за метою та характером проектної діяльності: інформаційний

Методи і прийоми: робота в групах, парах; метод проектів.

Етапи реалізації:

- підготовчий етап (підготовка учнів до роботи; визначення проблеми; формулювання мети та завдань щодо її розв'язання; визначення форми кінцевого продукту; висунення гіпотези; обговорення методів дослідження);
- технологічний етап – планування роботи (визначення основних джерел, способів збору інформації, процедури та критерії оцінки результатів; розподіл роботи між членами групи; збирання інформації стосовно проблеми; пошук учнями особистих розв'язків проблеми; вирішення проміжних завдань; розв'язання проблеми; аналізування отриманих результатів; формулювання висновків)
- заключний етап (оформлення результатів, підготовка до представлення проєкту; здійснення його захисту; підбиття підсумків).

Головна мета проєкту:

- створення оригінального продукту (проєкту) з навчальної теми;
- формування особистісних якостей;
- вміння презентувати створене перед аудиторією.

Очікувані результати проєкту:

- розвиток комунікативних компетентностей;
- підвищення рівня якості знань;
- самостійна діяльність учнів;
- креативність, позитивне ставлення до інновацій;
- особистісна самореалізація, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення.

Учасники проєкту: учні 8 класу.

Хід уроку

I. Підготовка до сприйняття іншомовного мовлення.

1. Greeting. Організаційний момент.

Good morning, everybody! I'm glad to see you. How are you today?

2. Aim. Повідомлення теми й мети уроку.

The topic of our today's lesson is “**Welcome to Great Britain**”. We should listen and discuss projects of our students about Great Britain and do some exercises to improve your English.

3. **Warming up. Фонетична зарядка**

First of all we have to revise our lexis, that's why we'll start our lesson with phonetic drill.

Listen and repeat after the announcer in chorus the geographical names: *the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, the British Isles, England, Scotland, Wales, the Irish Sea, the North Sea, the English Channel, London, Greenwich, the Thames, the Severn, Cambridge, Oxford, Glasgow, Coventry, Manchester, Cardiff, Snowdonia, Caernarfon Castle.*

II. Основна частина уроку.

1. **Словникова робота**

Find the odd one out and say why.

- 1) Paris, Kyiv, New York, London (*New York*)
- 2) the Dnipro, the Dnister, the Thames, the Donets (*the Thames*)
- 3) Belfast, Welsh, Irish, French (*French*)
- 4) the Atlantic Ocean, the Irish Sea, the Pacific Ocean, the English Channel (*the Pacific Ocean*)
- 5) iron, art, coal, ore (*art*)

Find synonyms to these words

1	seaside	A	national
2	official	B	maybe
3	oldest	C	old-fashioned
4	in fact	D	constructed
5	today	E	actually
6	perhaps	F	lovely
7	travelers	G	happens

8	stands	Н	coastal
9	built	І	located
10	quaint	Ј	nowadays
11	takes place	К	tourists

2. Speaking. (бліц - опитування)

How much do you know about the English-speaking world?

The English-Speaking World Quiz.

1. What is the biggest city in Great Britain?
 - a. London
 - b. Birmingham
 - c. Glasgow
2. The highest mountain in Britain is...
 - a. Ben Macdui
 - b. Ben Nevis
 - c. Snowdon
3. The highest mountain in Britain is...
 - a. 1,543 m high
 - b. 1,345 m high
 - c. 1,343m high
4. You can drive a car in England when you are 16 years old
 - a. True
 - b. False (17 years old)
5. The national flag is called...
 - a. "Happy Nick"
 - b. "Union Jack"
 - c. "Marry Roger"
6. What are the three colours of British flag?
 - a. Red, white and blue
 - b. Red, white and green
 - c. Red, green and yellow

3. Розвиток навичок усного мовлення.

First project. Let's go on with our work, listen to the project of our students about Great Britain, be ready to speak about Great Britain. (student's presentation)

Look, listen and then give answers to the questions:

1. Where do the British Isles lie?
2. What islands form a group of the British Isles?
3. What parts does Great Britain consist of?
4. Where are they situated and what are their capitals?
5. What channel separates the UK from Europe?
6. What ocean and what seas is Great Britain washed by?
7. What countries make the United Kingdom?
8. What is the longest river of Great Britain?
9. What is the capital of Great Britain?
10. What kind of climate has Great Britain?

Show, please, the geographical position of Great Britain on the map.

And now let's speak about the state system of Great Britain and Ukraine. Let's discuss a table and compare the state system of both countries.

Second project. Give a comparative characteristic of the state system of Ukraine and Great Britain using the table.

Answer the questions quickly.

1. What is our country by the form of government?
2. What kind of country is the United Kingdom?
3. What is the meaning of "parliamentary monarchy"?
4. Who is at the head of Ukraine and Great Britain?
5. The Queen power is not absolute, is it? What does it mean?
6. What is the highest legislative body of Ukraine?
7. Whom does the legislative power in the UK belong to?
8. What is the highest executive body of Ukraine and Great Britain?
9. What is the main function of the Government?
10. Whom does judicial power belong to in our state and in Great Britain?

11. What is the Fundamental Law of Ukraine?

12. Does Great Britain have the Constitution?

Third project. Listen to the advertising of tourist agencies about Wales and Northern Ireland
Wales – the Land of Songs

Say if the following statements are true or false. Correct the false statements.

1. Wales is one of the countries that is part of Great Britain.
2. The capital city of Wales is Cardiff.
3. Welsh is not spoken in the country.
4. A special committee was established in 1988 to protect Welsh.
5. Schoolchildren in Wales learn only English.
6. The Welsh are not very fond of singing.
7. Snowdonia is a great wonderful gallery.
8. St. David's has the largest cathedral in Britain.
9. The Royal National Eisteddfod takes place every summer.
10. The Eisteddfod is a flower festival.

Retell the text according to the plan:

1. The geographical position of Wales.
2. Welsh - the oldest language in Europe.
3. A favourite pastime of the Welsh.
4. Wales' popular tourist attractions. (*Snowdonia, Caernarfon Castle, St David's village*)
5. The Royal National Eisteddfod – a festival of music and poetry.

Fifth project. Northern Ireland

Listen to the project about "Northern Ireland" and say if the following statements are true or false. Correct the false statements.

1. Northern Ireland is one of the countries that is part of Great Britain.
2. The capital city of Wales is Belfast.
3. Irish is not spoken in the country.
4. A special committee was established to protect Welsh.
5. Schoolchildren in Northern Ireland learn only English.

6. The Irish are not very fond of singing.
7. Belfast's Britain's park is situated in the east of Northern Ireland.
8. St. Nicola's has the largest cathedral in Britain.
9. A seven-day festival takes place every summer.
10. The flower festival is the most popular in Northern Ireland.

Retell the text according to the plan:

1. The geographical position of Northern Ireland.
2. Irish - the oldest language in Europe.
3. A favourite pastime of the Irish.
4. The popular tourist attractions.
5. The festival of music and poetry.

III. Заключна частина уроку

1. Підсумки уроку.

Was it difficult for you to give a comparative characteristic of the state system of our country and Great Britain? Were the projects of our students about Great Britain interesting? Did you like them?

2. Домашнє завдання.

Скласти питання до проектів опонентів «Що? Де? Коли?»